

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Qüestions bàsiques de la cultura al País Valencià

Francesc Pérez

GENER 1979

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

No tinc la pretensió d'explicar o de simplement exposar els complexos moments històrics en què la polèmica es va produir. Ara bé, per a mi és evident que la superposició dels articles i cartes de la polèmica sobre un panorama dels esdeveniments polítics i socials d'aquells anys al País Valencià i a la resta de l'Estat espanyol (molt particularment el Principat i les Illes, i Madrid) pot ser indubtablement un exercici "divertit i instructiu".

L'entrellat del meu treball és tan extremament simple que no demana explicacions o en demana ben poques. He anat seguint, cronològicament, les expressions de la ~~ma~~ polèmica allà on he pogut trobar-les. He fet poc ús dels comentaris meus, entre altres motius per prudència.

Estic gairebé segur que tant a la premsa barcelonina com a alguna revista ~~xxxx~~ valenciana minoritària serà fàcil que es troben nous materials de la polèmica que jo no he pogut aconseguir. L'epistolari ~~k~~ de Lloren~~te~~, que he fet servir tant com he sabut, és incomplet. Potser ~~xxxxx~~ ~~en~~ ~~xx~~ tre les cartes no publicades i conservades hi haja més documentació.

Vull dir ~~xx~~ que, al capdavant, la meua "antologia de textos lleugerament comentada" no ~~éssxpxròhablxmmentixgxzxxcumpłzxx~~ és, dissortadament, tan completa com jo la voldria. Però em ~~x~~ fa l'efecte que una guia general ~~xxxxx~~ bé que la dóna.

He procurat no abusar de les notes i, després del cos resumit de la disputa he posat uns pocs mots interpretatius que són els que veritablement contenen l'"assaig" d'aqust assaig.

1, en un lloc o altre, hi haurà més ~~dades~~ dades.

Francesc Pérez i Moragon

c. Palleter 42 - 13a

València - 8

La polèmica circularà paral·lelament a un debat superior, de caràcter polític¹ que és, en definitiva, l'intent de creació d'un corrent valencianista sòlid, deslligat i antagònic del vell valencianisme que habitualment ~~max~~ designem com a "ratpenatista". Aquest valencianisme, com a força ~~xx~~ contrària del potent republicanisme blasquista i sorianista és, amb tota la seua feblesa, un conglomerat incoherent de distintes tendències que hom ~~x~~ voldrà ~~xxx~~ encabir sota la fórmula ~~màxima~~ màgica d'una Solidaritat Valenciana que repetís, al País Valencià, l'exit enlluernador de la Solidaritat Catalana (1906). ~~que representà la fi, al Principat, del joc de partits de la Restauració i de la seua base de maniobra: el caciquisme.~~

L'intent de creació d'aquest moviment és mobilitzat per desig de la burgesia valenciana d'aconseguir un més eficaç domini de la situació local, amb unes millors condicions de pacte amb l'Estat espanyol..

Sí el catalanisme de principis de segle comportà, en la seua activitat política, la creació d'unes bases modernes, originals i resistents de la cultura catalana al Principat, la inconsistència del moviment simultani al País Valencià fou acompanyada del fracàs de tots els intents en ~~anyestzeany~~ l'àrea cultural.²

~~Unzàzaxxxtx~~ Una d'aquestes temptatives, el substrat polític de la qual jo no he sabut clarament escatir, és la creació d'un setmanari literari popular --i per tant de gran tiratge-- capaç d'atreure cap a la llengua del País, --escrita, matèria de literatura-- les àmplies masses que l'empraven en la vida diària i que no la llegien. Masses, al capdavant, per a les quals el cata-

là no tenia més expressió literària --quan i on en tenia-- que el ~~vivísxim~~ teatre dels sainetistes.

El creador d'aquest setmanari, "El Cuento del Dumenche",³ fou Lluís Bernat i Ferrer⁴ (València - ?), un deixeble de Constantí Llobart que havia estat membre de Lo Rat Penat; ~~vint anys~~ ~~en la seva vida~~ ~~va ser~~ vice-secretari de la secció de música ~~(1891)~~ (1891, secretari Bernat Morales i Sanmartí, 1892) i secretari de la comissió dels Jocs Florals (1892-1893, president Constantí Llobart). ^{Potser va} ~~Després~~ sortir de l'entitat en morir Llobart (1893). Ell mateix contà⁵ com, de jove, col.laborà a "Barcelona Alegre", "Valencia cómica" i "Madrid Cómic". Als catorze anys estrenà al teatre de Russafa Un còmic improvisat.⁶ Col.laborà assíduament a "La Traca" en la seua primera època, dirigida per Manuel Lluch i Soler, biògraf de Llobart. Desapareguda ~~en~~ "La Traca" (1887), fundà "La Tronà" (1894-1908, en quatre etapes). Figurà a les redaccions de "El Pueblo", "El Radical" de València; "La Vanguardia" i "El Diluvio" de Barcelona i "El Diario Universal de Madrid", tot això abans del 1909. Escriví diverses obres de teatre i diverses novel·les curtes. La seua obra més coneguda és Casiquisme roig (València 1904, impremta de "El Radical", 170 pàgines), d'un antiblasquisme furiós, de convers... al sorianisme. El pròleg de la novel·la, en castellà, era del mateix Rodrigo Soriano. El llibre era escrit, com deia la ^{brev} ~~breu~~ ressenya de l' Almanac de "Las Provincias",⁷ "en lengua valenciana vulgar, tal como la habla hoy el pueblo."

Bernat, en el número 1 de la seua revista (València, 9 d'agost de 1908) que contenia la seua novel·la La rócha, inseria un programa de la publicació, amb el títol Lo qu'es proposem. Hi deia, entre altres coses:

"... Se proposem fer afisió á escriure y á llechir en valensiá". "La lliteratura valensiana, en totes les ~~seues~~ manifestasións, está mórtá, y si no mórtá, dormida cata-lépticament. Ni en el teatro, ni en la novéla, ni en la poesía, se fá res absolutament. La única manifestasió de qu'existix encara la llengua valensiana son uns Chócs Florals anuals que ni dihuen ni representen res pera la vida de la nóstra lliteratura, molt meñs desde el moment en qu'els seus sostenedors s'empañen en escriure com s'escribía tres sigles en arrere".

I després:

"Nosatros opinem (...) que no es imposible un renaiximent de la lliteratura valensiana, comensant a escriure tal y com se ~~parla~~ parla hui, pera anar póc p póc netechant, pulint el idioma de paraules ym modismes que no siguen els nóstres. Tot aixó es cuestió de temps, de pasénsia, de constansia; lo demés es ficarse en la torre de marfil y ocasionar més perchuins que benefisis á la causa que se vol defendre y propagar."

Els propòsits d'"El Cuento del Dumenche", així ~~en~~ exposats, provocaren lògicament les ires dels dirigents de Lo Rat Penat i de tot el que l'entitat representava, ~~en~~ atacats en el viu de la seua activitat: els Jocs Florals. A més a més, Bernat propugnava una política d'educació idiomàtica popular que no corresponia gens a l'actitud del feu del conservadorisme local. Jacint Maria Mustieles i Perales (València 1887 - Barcelona 1948), ~~fundador~~ ~~un dels fundadors~~ un dels fundadors de la Joventut Valencianista, elegit vice-secretari primer de la Junta de Govern de Lo Rat Pe-

nat la tardor del 1908, respongué a Bernat en una Carta abierta ("La Voz de Valencia", 14 agost 1908) on deplora l'ortografia del Cuento i defensa Lo Rat ~~Enxat~~ Penat, entitat que, segons ell diu, està projectant la reaparició del setmanari "Renaiximent",² la creació de cursos de lectura i la publicació d'un butlletí o revista propi. Pel que fa a la llengua, diu Mustieles, Lo Rat Penat és a València com l'Ateneu a Barcelona o la Real Academia a Madrid.

Bernat s'apressà a respondre a Mustieles, la seua resposta aparegué a "La Voz de Valencia" (15 agost) i "La Correspondencia de Valencia", i és ben contundent: tot el que té el Rat són projectes. L'únic poeta presentable que ha donat és Llorente. Bernat es burla dels ratpenatistes i de Mustieles i defensa l'ortografia del Cuento, "una ortografía que bastó y sobró al gran Escalante para conquistar una gloria que para sí quisieran, reunidos, algunas docenas de tro xxx vaires." Mustieles havia criticat les obres de Bernat i ell li contesta amb els seus mèrits: un setmanari que ha durat 16 anys ("La Trohà", vegeu supra), les ^{seues} obres teatrals i haver publicat "en valenciano icaso único, señor Mustieles! una novela de cerca de 200 páginas" (Casiquisme roig).

Finalment, Mustieles torna, amb unes Observaciones a una contestación ("La Voz de Valencia" 17 agost) que atribueix al Rat, com a guany, la presentació social de diversos literats joves: Moreno Ferrer, Feo Cremades, Jiménez Fayos, Beltran Pascual (sic⁴, vol dir Ventura Pascual i Beltran, que en els Jocs Florals del 1908 havia obtingut ^{un accésit a} la Flor Natural i el premi patrocinat pel capità general), Duran Tortajada ~~IMIXXI~~, Martínez Ferrando, Cuitavi Rosell i Cuesta Orduña.

Sobre l'ortografia ~~xxxxx~~ x "acordada" pel Cuento, diu: "Yo no puedo

da a Xèrica el 21 d'agost, deia a Llorente:

"Sobre lo que V. me escribe del antivalencianismo de Luis Bernat, diré a V. algunas palabras. El quiere visitar á V. según me dijo, y como sé cuáles son sus propósitos, creo que desvanecerá el recelo de V. No es opuesto á la obra de Lo Rat Penat (como no lo soy yo, que tuve mi cuna literaria en dicho centro); pero discrepa en la manera de llevarla a cabo. Muchas ~~xxx~~ veces me ha dicho, delante poetas y escritores, que creía más práctico comenzar por lo sencillo que por lo complicado; esto es, en vez de escribir en un dialecto ó lengua algo arcaicos y de difícil comprensión para el público de escasa instrucción, debía comenzarse por escribir en el valenciano corriente y vulgar; y poco á poco, sin que el pueblo que habla el sucio "patois" (como V. dice muy bien) lo notara, ir puliéndolo y limpiándolo de los neologismos de mal gusto que impiden que nuestra lengua vulgar sea todo lo literaria y exquisita que debe ser. El mismo ~~xx~~ propósito tiene respecto ~~x~~ de la ortografía, para lograr que un día el vulgo entienda y lea de corrido a nuestros poetas más clásicos y correctos. Esto y más me dijo, y yo que estimo ante todas mis cualidades la de la granqueza, sé lo comunico a V. para tener el gusto de ser yo quien desvanezca sus recelos y no vea en Bernat á ~~xx~~ "un enemigo", sino a un verdadero valenciano de corazón (...). El Cuento del Dumenche se honraría mucho publicando un cuento, balada o idilio en verso del maestro Llorente; y V. se convencería de que dicha publicación no es refractaria á la sana y sublime' poesía."

A retenir el fetq que Morales, autor de certa quantitat d'obres en català, escrivís a Llorente en castellà, com ja ~~xxxx~~ era pràcticament habitual entre els prohoms "valencianistes" des de la Renaixença. Potser Llorente també l'hi escrivia.

~~EnzpublicazxLlorentexelxexxpxmamaxxexxdsfexxàzdxexxuxpàbixxament~~

L'aparició pública del poema llorentí fou seguida, l'endemà mateix, d'un article de Maximilià Thous i Orts (Pràvia, Astúries 1875 - València 1947), ~~aa~~ al diari vespertí liberal "El Correo" (29 d'agost). ~~Exaxtxz~~ Thous, en l'article, titulat ¿A que no muere? deia:

"Llorente, el querido y venerable maestro, a quién nunca faltará el respeto y elx cariño de los buenos valencianos acaba de publicar en "Las Provincias" unos versos, primorosos como todo lo que dicta a su pluma, siempre galana, su su corazón siempre joven, profetizando con sincera amargura la no muy remota total desaparición del dialecto regional. Su lectura que me ha llenado de tristeza, no ha podido conducirme al desalicyto. Fatal síntoma sería para la vida del dialecto valenciano el temeroso apocamiento de paladín tan esforzado, si no coincidiera con los primeros albores de un renacimiento en el cual debemos cifrar halagüeñas esperanzas.

Todavía se publican en Valencia dos semanarios escritos en popular lenguaje, y a su obra modesta, pero constante, viene a coadyuvar la publicación semanal "El Cuento del Dumenche" que ha encontrado en el público favorabilísima acogida.

He aquí un intento realizado con mejores intenciones que medios de defensa.

Un pequeño puñado de pesetas, puesto al servicio de una plau sible iniciativa, ha bastado para que el público leyera ^{des} ~~z~~ ó

tres

■ bocetos de novela de otros tantos escritores animosos condenados al silencio por falta de un fácil medio de publicidad.

Requerido a declarar los resultados obtenidos, estoy seguro de que el modesto editor de la moderna publicación manifestaría que con ella consigue ganancias, ciertamente exiguas, pero nunca despreciables.

El argumento es de los que no ~~admiten~~ tienen réplica. Se podrá criticar la poca uniformidad de giros, y aun ortografía, pero esto no destruye lo esencial del triunfo conseguido.

Fácil es remediar tales defectos si al calor de ese entusiasmo que siempre demostró D. Teodoro por las cosas de su tierra y creyeron compartir sus amigos los "aymadores de les glories valencianes", se buscase ocasión de aunar voluntades y reunir datos suficientes para reglamentar la literatura valenciana.

Parece esto difícil si se tiene en cuenta que hasta ahora no hubo otra manifestación de nuestra literatura que la media docena de composiciones premiadas en los Juegos Florales, que por cierto son buena prueba de que también hay disconformidad en el modo de escribir los laureados felibres.

Pero no creo yo que se deba reputar descomunal empresa la de conseguir la aproximación de personas autorizadas que, a poco que pusieran de su parte, lograrían, burla burlando, afirmar las bases de una "Academia" valenciana.

~~Al capricho de uno solo,~~

Al capricho de uno solo, por autoridad que se le reconozca, no se sujetarán nunca de buen grado la totalidad de los escritores. El completo acuerdo de los más significados se impondría, insensiblemente, como norma para todos los que a escribir el dialecto, se dediquen.

Dejando a un lado estas aspiraciones, que yo espero he de ver realizadas en plazo no muy lejano, insisto en no compartir los pesimismos del maestro. //

L'idioma ("el lenguaje" diu Thous) mostra la seua vitalitat pel fet que, no ensenyant-lo els pares als fills, aquests l'aprenen al carrer.

~~xxx~~ Ara bé

"Descuidado si lo está; y ahora se presenta ocasión de purificarlo y fortalecerlo. Tras el éxito de la reciente tentativa, puede venir la aparición de la novela valenciana, que nunca se intentó con base firme, y el renacimiento de aquel teatro regional que hizo las delicias de nuestro público hasta hace pocos años!...

He sabido que en Barcelona ha hecho la nueva publicación un nuevo núcleo importante de lectores.

En toda Cataluña ocurrirá lo mismo. Es un buen mercado que ha de producir excelentes rendimientos.

Seamos, pues, optimistas. Salgan de su torre de marfil, los retirados guardadores del "sagrado fuego" del valencianismo y no crean que se desdoran prestando su concurso a éste movimiento popular y vigoroso." etc.

L'article de Thous, citat in extenso per tal com planteja problemes bàsics i recurrents de la història cultural valenciana del segle XX, va tenir la seua contrapartida en un poema de Josep Bodria i Roig (València 1842 - 1912) ratpenatista destacat i llorentinista fervorós-- que

aparegué a "Las Provincias" (2 setembre) i titulat iNo mor!. Es tracta d'una peça barroera de la qual cal potser reproduir els pfimers versos, il.lustratius de la nul.la qualitat literària dels "deixebles" de don Teodor, a qui el poema és explícitament dedicat:

!Ay mestre! qué Mal ensomni
has tengut; pero no mor!
Nostra hermosa y dolga parla
no ~~mai~~ morirá! no, senyor!
No mor, perque está molt viva;
y viurá mentres al mon
quede'n l'Horta valenciana
la vella de la cansó,
Acaronant en sa falda
aqueixe infant blanch y ros,
que ab les seues cansonetes,
creixerá valent y fort!
La claror que ix de la cova,
es lo mágich resplandor
del Rat Penat, que allumena
esplèndent nostra Regió.

El poema segueix en el mateix to i, al capdavall, Bodria no podia eixir per un altre cantó.

D'altra banda, la cega seguretat de gent com Bodria no ~~mai~~ clcïa el debat que, amb l'article de Thous citat, tot just començava, amb noves forces i sota plantejaments cada cop més directes i difícils de ~~mai~~ defugir per la gent de Lo Rat Penat.

Lluís Bernat, en la presentació de ^{l'obra} ~~l'obra~~ de Thous La música nova ("El Cuento del Dumenche", nº 4, 30 agost 1908), reblava el clau amb

els mots següents:

"L'agonia del teatro valencià agonia que debíen haber evitat asosiasions com Lo Rat Penat, haz segut causa de qué autors cómics de tanta valia com Maximiliano Thous, haixquen desertat d'ell, buscant en el castellá l'ambien, la vida y la recom pensa qu'escribint en el seu idioma no podien may encontrar."

Llorente, mentre, rebia adhesions, com la de Francesc Badenes i Dalmau (Alberic 1859 - 1917) que, en carta datada a Barcelona el setembre de 1908,¹² li deia "con delectación he leído el hermoso romance Mal ensomni que publicó Las Provincias del 28. Mi más cumplida enhorabuena por la nueva y sentida poesía."

Insistesc en la particular i veritablement estranya "diglòssia" dels prohoms de la Renaixença al País Valencià que aquesta carta, i tants altres exemples que hom podria adduir, denuncia.

I Llorente, alhora, cercava, em sembla, reconeixement per a la seua actitud. El 3 de setembre, de Museros estant, escriu a Marcelino Menéndez y Pelayo, ~~xxx~~ al qual l'unia una antiga amistat, i li diu:¹³

"habrá recibido un número de Las Provincias con unos versos míos titulados Mal ensomni. Esta poesía la he llevado en la cabeza muchos años, pero no la había escrito hasta ahora. Servirá para cerrar la nueva edición del Llibret de versos. La envié a Matheu que la ha publicado en la Ilustració Catalana. A él y á sus compañeros de redacción les ha gustado mucho."

En aquest reagrupament de forces, previ a la batalla, intervé un personatge de certa importància, Eduard López-Chavarri i Marco (València 1871 - 1970), redactor dilecte de Llorente i desertor, aleshores ja, del seu modernisme inicial. En fer la ressenya (Mis lecturas a "Las Provincias", 6 set 1908) de l'antologia Poetes valencians contemporanis (Barcelona 1908, L'Avenç), diu, entre altres coses:

"Y es allá en Barcelona, la hidalga ciudad en donde los escritores valencianos son editados y leídos, mientras que aquí, en la propia, escribir en valenciano sin chabacanerías de broma, parece cosa penada por algún código severísimo: tal es el poco aprecio que en casa se hace de la riquísima literatura local.

..."este tomo (...) ofrecido como muestra de lo que aquí se ha hecho por los poetas, y de lo que aún pudiera hacerse si la pereza y la desidia no fueran males inveterados en la conciencia de las gentes de ~~por~~ por acá.

Consuela grandemente y grandemente apena leer este libro. Lo primero, porque se adivina que ~~pudiera~~ todavía pensarse en un renacimiento del alma popular colectiva ~~kan~~ valenciana. Lo segundo, porque (...) esta alma aparece como desconocida, "desamada" en su casa propia, a pesar de que figuras como la de nuestro gran Llorente debieran ser tenidas como norte ~~de~~ la juventud valenciana del actual momento."

Llorente, a part els honoraris professionals del diari, li pagà aquest article ^{amb} ~~en~~ una carta ¹⁵ (datada a Museros, 6 setembre) en què diu a Chavarri: "ha cumplido V. muy bien mi encargo. El artículo sobre Poetes valencians contemporanis está perfectamente. Lo que dice sobre Cataluña y Valencia es amargo para nosotros, pero es la pura verdad."

El mateix dia que Llorente escrivia això sortí el número 5 ~~del~~ del Cuento que contenia un article de Bernat titulat Pera alusions, que començava amb el reconeixement dels mèrits literaris i personals del vell poeta i feia constar com, després de la mort de Víctor Iranzo, Querol, Llombart i altres, la ~~figura de Llorente~~ figura de Llorente havia quedat com x única defensora de tota una idea --és opinió de Bernat. I diu, encara

"A mi no m'han ^sextrañat, no poden ^sextrañarme els hermosos versos publicats per el venerable mestre (...) en els que prediu, amarga y sinserament, la mórt no lluntana desaparició (sic: manquen mots o hi ha errada) del idioma rechional. Y ~~h~~ no m'ha estrañat tan desconsoladora afirmació en llabiz del gran valensianiste, porque comprench els motius que la ~~rix~~ dicten.

Y es hora y ocasió de qu'estos motius y les causes ocasionals d'ells ixquen á la llum pública, sinse ánimo d'ofendre a ningún, y en la esperansa de prestar aixina un práctic servisi a eixa lliteratura, qual mort prediu el úñtim y primer de sons apóstols.

Yo comprench l'amargura que ha dictatz a D. Teodor sons primorosos versos. Es l'amargura de vcre que la óbra de son amor y sons cariños acaba en ell; qu'els Llorente y Querol no tenen hereus, ni diréctes ni indiréctes".

Al.ludeix després Bernat una ~~dataxznadaxpaxszx~~ certa poesia de la qual no dóna ~~xxx~~ indicacions, probablement dels Jocs Florals d'aquell any i afirma: "Lliteratura que sóls produix aixó está agonisant. Seria preferable que no produira res."

~~xxxxx~~ Aquesta agonía no és per a ell inexplicable:

"L'obra plausible y grandiosa de El Rat Penat tenia que parar aixina forsosament, perque tota obra que intente creixer y desenvol·lar-se fora del ambient de son temps y sons ~~xxx~~ costums; tota obra que no encarne en l'ànima popular, naix~~xxx~~ morta".

Cita després Bernat, extensament, l'article de Thous a "El Correo" (vegeu supra) en el qual troba una ~~xxx~~ iniciativa que Llorente deuria emparar:

"Reglamentar, unificar la gramàtica valenciana, principalment la ortografia, fasilitantla, modernisantla en lo possible.

Acordá per una reunió per una Asambleia d'escriptors valencians, dels que escrihuen, baix la prensidensia de D. Teodor Llorente, tots tindriem gust en acatarla y ~~xx~~ en complirla."

L'escrit de Bernat és tan clar que una elemental prudència aconsella de destacar-hi només alguns punts: ^{a))} confiança en Llorente, representant únic de la generació que promogué l'ús literari de l'idioma; ^{b))} manca ~~xx~~ de continuadors vàlids i directes de l'obra ~~xx~~ ~~xxxxxx~~ d'aquella generació, ~~x~~ per incapacitat de la plataforma que crearen, Lo Rat Penat, anacrònica i no popular. Aquesta ~~x~~ acusació em sembla clarament política. En ^{fer-la} ~~xxxx~~, Bernat representava l'opinió de certes capes de la societat valenciana (de la capital, almenys, ~~xx~~ on més arribava purament i simple la notícia de l'existència del Rat). La institució havia de morir perquè no s'havia fet popular (coneguda i acceptada pel poble, estesa i influent entre el poble). Les activitats ratpenatistes, les poques que n'hi havia, es movien fora del temps ~~xx~~ i fora de l'àmbit de les preocupacions, culturals i no culturals, de les masses populars mantenedores de l'idioma. No és difícil de veure-hi l'oposició política entre el caucus conserva-

dor i l'embranchida republicana dins la petita burgesia local del temps.

c) La possibilitat de revitalització de la llengua queda així en mans de la premsa en català (els "dos semanarios escritos en popular lenguaje" i el Cuento que havia citat Thous) ~~xxxxxx~~ plataforma dels "escriptors que escrihuen". d) Necessitat de la unificació lingüística. No entraré en el sistema ~~xxxxxx~~ d'assemblea proposat per a concloure aquesta unificació.

La resposta de Llorente a Bernat apareix simultàniament el 13 de setembre a "Las Provincias" (en castellà) y a "El Cuento del Dumenche" (nº 6, en català, sota el títol Una carta del mestre).

Hi ~~xxxxxx~~ agraeix els elogis de Bernat. Nega que el Mal ensomni siga, com Thous i ell han cregut, una predicció de la mort de l'idioma. Es tractava, segons ~~xxxxxx~~ diu el mateix poema d'"un mal ensomni enganyador". Afegeix Llorente: "En lo que es pot preveure, x 'l valencià siá --esta es ma convicció,- no ha de morir; com el parlem nosaltres, el parlaran nostres nets, besnets y rebeshets."

Nega d'altra banda que el pessimisme del poema fos inspirat "per la decadència del renaiximent llieterari sostingut per Lo Rat Penat", ja que fou pensat i començat molts anys abans de ser publicat. ~~xxxxxx~~ Existeix, diu Llorente, una crisi general de la poesia, no sols de la valenciana, ja que la castellana no está millor. I explica

"Creu vosté que si Lo Rat Penat decau --en aquest punt de la poesia, perque ~~xx~~ 'n altres ~~xxxxxx~~ floreix y fructifica-- es per haver errat el camí, per no encarnar en ~~xxxxxx~~ l'anima popular, y posa la esperansa en los escriptors x jovens que ara se proposen popularisar la nostra literatura. Qüestió es esta llarga de discutir. No pense que 'l camí, equivocat per ^{Los} Los aymadors de les glories

valencianes, l'encontren els que, pera la producció literaria, y sobre tot per a la poètica, accepten l'incult patois que ara es parla, sensa (sic) pulirlo ni netejarlo".

Llorente reconeix la bona voluntat dels joves del grup del "Cuento, i la de Thous en proposar la creació d'una Acadèmia. Fins i tot ~~xxf~~ ~~xxf~~ afirma haver pensat més d'una volta en aquesta possibilitat, però n'ha desistit "per falta d'un acort previ, sense x 'l cual l'Academia seria inútil."

I diu encara:

"La llengua valenciana té una ortografia propia, ortografia usada, sense excepció, mentres ha sigut idioma literari, y que sense excepció, següeixen usant catalanys y mallorquans en son esplendit y gloriós reneiximent. Eixa ortografia, no tots els escriptors la empleen del mateix modo, y aixó es un mal. ¿Se vol una Academia pera resoldre estes diferencies? Está molt be. Pero ¿es que se vol prescindir de la ortografia valenciana pera adoptar la castellana? Aixó no podem admitirho els que cinquanta anys estém ~~txmxixzx~~ trevallant per el nostre renaiximent, donantlos la ma als que enllá del Ebro parlen la nostra mateixa llengua."

Si el motiu per a debolir l'ortografia "valenciana" és facilitar la lectura de l'idioma, Llorente proposa una provatura: que Bernat done al x seu públic la carta de Llorente tal i com va escrita. "Si tots la entenen, y vostés se convensen de que no cal cambiar la ortografia propia valenciana, aném a fer l'Academia. Si en assó no convenim, deixemho estar."

No cal dubtar que Llorente tingués raó en dir que la idea que el guià en escriure el Mal ensomni ~~zazzan~~ fos anterior --ben anterior, fins i tot-- al fet mateix de la redacció del poema. Convé no descartar que el pessimisme llorentí envers ~~l'idioma~~ l'idioma, la situació de l'idioma al País Valencià, fos, en certa manera, crònic. Perquè probablement veia que les circumstàncies, allò que normalment anomenem circumstàncies, no donaven més de si i perquè sabia que el que ell feia i el que feien els ~~xxx~~ seus seguidors més x fidels no era ni prou ni massa. Ja en un poema ~~ex~~ escrit el 1884, i que va publicar encapçalant els del Llibret de versos, deia:

De mon matern parlar que el mon oblida,
 ¿seràs l'últim ressò buit i desfet,
 o espurna que li done foc de vida?
 Qui ho sap, pobre llibret!

18
 Joan Fuster ha escrit que el pessimisme que traspuen aquesta endreça i el Mal ensomni no els hi suggerien a Llorente "evidentment (...) la contemplació del retrocés ~~en~~ que la llengua experimentaria, a València, a darreries de segle, entre les classes burgeses; era, per altra part, absolutament injustificat si es pensava en l'ambient popular i en l'òrbita no ciutadana. M'incline a creure" segueix dient Fuster "que, en escriure aquells dos poemes, Llorente sentia d'una manera vaga, intuïtiva, la fallida de la Renaixença. Potser entreveia que el destí de la llengua es frustra quan no el sosté la sòlida voluntat de fer-hi una cultura, i que la Renaixença valenciana, de la qual ell era l'ànima, només havia aplicat a mitges aquella voluntat."

D'altra banda, i seguint amb el text de la carta-resposta a Bernat, cal dir que Llorente fou sempre cautelós a l'hora de discutir, en detall, qüestions gramaticals. Això, en una època i en un país en els quals gairebé tothom ha semblat tenir alguna cosa a dir sobre problemes lingüístics, és una mostra de discreció ben estimable. I mantenia la idea de la unitat de l'idioma (llemosí, en deia ell, seguint criteris de la seua joventut, ja depassat, de sobres).

Llorente, no hi ha dubte, reconeixia la ~~seua~~ seua "ignorància" en els temes gramaticals, i tenia la dignitat i el bon gust d'acceptar-la, sense voler-ne fer un mèrit. ~~A~~ Al primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana ¹⁹⁰⁶ (Barcelona, del 13 al 17 d'octubre del 1906) hi va assistir com a element decoratiu i "despistat", i sembla que es limità a plorar de tant en tant i a escriure un poema dedicat a un dels actes de la reunió. En carta adreçada al seu amic Jaume Collrell (27 agost 1907), escrita en castellà per tal com l'amanuense (Llorente era malalt) desconeixia el català, el poeta reconeixia haver anat al congrés perquè pensava "que (...) encontraria allí reunidos á mis antiguos amigos... los que aún viven." ¹⁹⁷⁰ No els ~~hi~~ hi trobà. I sembla que tampoc no va comprendre el profund sentit de renovació del Congrés, ni la lluita que s'hi entaulà la qual va acabar, precisament, en derrota dels "antiguos amigos" de Llorente.

La carta de Llorente tingué ~~zàix~~ resposta ràpida de Bernat, l'escrit del qual aparegué a "Las Provincias" (16 setembre), "La Correspondencia de Valencia" i "El Cuento del Dumenche" (nº 7, 20 setembre). Cite aquest escrit segons el text que en dóna el Cuento.

Bernat s'hi desfà en llagoteries a Llorente, almenys en principi, i declara, en un ~~vatalà~~ pintorescament ratpenatesc:

"yo no soch enemich de Lo Rat-Penat. Sos proposit, sos fins, me pareixen admirables, dignes del aplauso y agrahiment de tot bòn valenciá; pero no estich conforme (...) en el modo (...) de dur á la práctica aquets (sic) propósitos y aquesta finalitat. Yo no estich ~~è~~ conforme ~~n~~ en uns Jochs Florals en llemosí, no en valenciá; en deixar morir miserablement el teatro que crearen y engrandiren Baldoví, Liern, Balader, Escalante; en que no's fasa esforços algú pera crear la novela regional, deixantnos prendre per l'idioma castellá glories com Blasco Ibáñez; en que se desdenye la literatura popular que doná á llum escriptors tan valencians com Constantí Llobart, San Martín y Aguirre y Lluch y Soler; en que no s'haixca fet res práctic pera popularisar, pera imposar eixa ortografia de que tant parlen els escriptors de Lo Rat Penat, y de la qual ~~xxx~~ dehuen haberse fet tantes edicions, corregides, que cada literato valenciá ne te una pera son us particular."

I segueix:

"La poesia, en tota sa bellesa, no es el tot, y les demes rames del arbre literari han sigut descuidaes, sino desdenyaes per Los aymadors de les glórias valencianes". "¿Es que Lo Rat Penat no té'l imprescindible deure de ocupar-se y preocupar-se per la literatura regional, en tots el seus aspéctes? ¡Ah! Pues entonces declaremho axís (sic) y fundém la verdadera Societat Literaria Valenciana, societat que ayme menys nóstres glórias, pero més a nóstres lletres."

Bernat salva Llorente. A ell, és clar que tothom l'entén, perquè és el "manco llemosí dels ratpenatistes". Li retreu, però, un ~~xxx~~ mot de la ~~xx~~ seua carta, que a Bernat li sembla difícil: falaguer. I li adverteix, tanmateix que

"el jovenil 'aplech' d'EL CUENTO DEL DUMENCHE no trata (...) de 'prescindir de la ortografia valenciana, ~~adapzatzx~~ adoptant la castellana'. Vinga en hóra bóna una ortografia nós-tra, llógica, moderna, ~~axaxá~~ acordada en una Asamblea o Acadèmia, que ningú més autorisat que vosté perà convocar y presidir."

L'escrit de Bernat és, sota una cobertura ben transparent, un atac complet a Llorente, bé que ~~fixgix~~ fingesca de mantenir-lo per damunt de la baralla: el desdeny per la literatura popular, el subratllat al qualificatiu tan valencians dedicat a Llombart, Sah Martin i Aguirre i Lluch i Soler, escriptors situats, ~~zaxzaxemx~~ en la major part de coses, en el cantó oposat a Llorente i els seus amics, ~~x~~'advertència que la poesia no és el tot, etc. són trets directes contra don Teodor. ~~Exzaxex~~

Bernat, per contra, comença a deixar traspuar la seua ignorància lingüística (llemosí uersus valencià) i el seu "separatisme idiomàtic" davant la resta dels països catalans.

Llorente, per tot això, respon de nou, en carta datada a Museros el 16 de setembre que "Las Provincias" reproduïx dos dies després i el Cuento el 3 d'octubre, dins el número 9 de la publicació. El text duu un títol ben explícit: En defensa de "Lo Rat-Penat. Bernat, en dir que els Jocs Florals eren en llemosí i no en valencià acusava els ratpenatistes d'escriure com Ausias March. Llorente els defensa (i amb quina raó) d'aquest retret absolutament injust:

"no hay ninguno que (...) haya tratado de restaurar el lenguaje, hoy verdaderamente oscuro, del cantor de Na Teresa. Han tratado de pulir el valenciano corriente, limpiándolo de la corrupción grosera en que cayó por falta de cultivo."

i més encara

"nunca ha podido decirse que ustedes, los que usan en sus publicaciones la jerga vulgar, escriben en valenciano, y que nosotros, los que aspiramos a haver literario el idioma, escribimos en lemosín. Todos escribimos en valenciano: unos en valenciano culto; otros, en valenciano inculto."

Don Teodor ha tirat, doncs al dret, i ha tallat clarament els camps: d'una banda els restauradors de l'idioma, seguidors de tota la (migrada) tradició renaixentista local; de l'altra, els qui s'emmotllen al llenguatge vulgar, escriuen un patois infecte i, damunt, tracten d'em-

bolícar el públic amb suposades diferències idiomàtiques essencials. La "defensa" de Llorente, particular i interessada, bé que no manca d'una certa ~~dos~~ dosi de raó, entra en terrenys més dubtosos, però, quan segueix acarant-se a Bernat per haver negat cap eficàcia ~~xx~~ a Lo Rat-Penat com a impulsor del teatre, la literatur~~am~~ popular i la novel·la. Don Teodor, amb una visió tota ingènua i personal surt dient que l'entitat ja té, en els Jocs Florals, premis per a obres de teatre i per a romanços de costums ~~xx~~ valencians "de caràcter festiu" i ha creat, de més a més, una Academia valenciana de declamación²¹. Té raó Bernat en això de la novel·la, diu Llorente: "yo aconsejaría a su junta directiva (la del Rat) que incluyese también este tema en los carteles de los Juegos Florales".

És sota aquesta specie que ell ho veia tot: es crea^{va} un premi de Jocs Florals i tot es resol^{la}. Val a dir que l'oposició Bernat-Llorente representa, també, l'enfrontament entre dues visions, ben contràries, del fenomen literari, com a autors i com a espectadors ~~xx~~ de l'abast social de la literatura.

~~xxxxxx~~ Els ~~xx~~ seus moviments polèmics concitaren entorn del vell poeta un espectre d'adhesions, entre les quals és important la de ~~xxxxxx~~ Mustieles ~~xx~~, pel que aquest representa, jove, en aquell moment de canvi de generacions. La seua carta²², datada a València el 20 de setembre, aportarà a la polèmica un nou nivell:

"com d'actualitat per les ~~xx~~ cartes de vosté á En Bernat, l'envíe dos articles publicats fá pocs dies en El Pòble Catalá, un dels quals es d'un amic, també jove, poeta y entusiasta valencianiste, encara que'l seu valencianisme, com vorá vosté, té certa part molt discutible."

Proposa després ~~xxxxxx~~ Mustieles que "Las Provincias" publique "una plana literaria setmanal o quincenal, escrita en nostra llengua", projecte que no veuria acceptat.

Els articles citats, sobre els quals tornarem, eren un de Gabriel Alomar, el 30 d'agost, parlant sobre el llibre tot just publicat de López-Chavarri Cuentos lírics i criticant, entre altres coses, el castellanisme "cuentos" i un de Miquel Duran i Tortajada (València ~~1883~~ 1883 - 1947), ~~xxxxxx~~, el jove poeta al·ludit, el 5 de setembre, titulat De valencianisme, i adherint-se al d'Alomar

El 22 de setembre ~~xxxxx~~ intervé, des de "Las Provincias", un nou interlocutor: Frederic Garcia Sanchiz (València 1885 - Madrid 1963), amb una carta signada Amigo i datada a Madrid (on aleshores residia l'"ilustre charlista") el 17. Ell volia que el seu nom restés amagat, però, segons diu el diari, don Teodor, primer destinatari de l'escrit, ha volgut descobrir l'encobriment. ~~Garcia~~ El ~~titol~~ títol de ~~la~~ l'article és La lengua valenciana. Garcia s'hi ~~mostra~~ mostra preocupat per la disputa, s'hi descriu immers en una intensa lluita per escriure una novel·la ~~la~~ "levantina" en castellà, i com ha descobert que això li era impossible i diu haver-se decidit a escriure per sempre més "en valenciano", quan haurà aconseguit un ambiciós programa ~~d'aprenentatge~~ d'aprenentatge que inclou passejades per Provença i per Mallorca, la completa lectura dels clàssics i algunes coses més. Tot això ho insereix en un vague projecte de redreçament del país, de l'esperit del país, el principi del qual és que

"unicamente sintiéndose levantino de toda la raza, puede fructificar un renaiximent: hay que estar convencidos de la misión de Levante en el siglo XX (...) nuestra misión es exaltar la raza latina."

"Yo creo que sí debería precisarse la ortografía de nuestro dialecto: hoy cada cual la dispone a su gusto, como si en vez de hallarse en su corrupción el valenciano, estuviese formando (sic) todavía. Lo que no parece oportuno es ni castellanizarla, ni valencianizarla. Yo sostengo que lo conveniente está en ... catalanizarla: ¡juntémonos en una acción común! (...) Busquemos el más extendido medio de circulación (...) Por añadidura el catalán ofrece una larga lista de autores en que estudiar. Y no vale escandalizarse, señores ratpenatistas (...) Sacúdase la gente ca-solana, y piense y sueñe en las cumbres...! La segunda cuestión a debatir es la del valenciano ó catalán, que debería adoptarse en la literatura. Los editores del Cuento del dumenche, publicación que no he visto, votan por el que se habla en las plazas, tan adulterado. Si no se ofendieran, juzgaría su criterio de engendro de la pereza. Tambien lo explica que ellos encierran sus ilusiones de esplendor en que renazca x un Sanmartín y Aguirre, un Baldo-ví, y como apoteosis un Escalante; para la labor de estos

autores, y con principalidad la del inmortal sainetero, sí que basta y cumple el valenciano corréente. Pero ¿qué adelanta la literatura regional con que resucite Sanmartín y Aguirre? La época del propio Escalante ¿no debió pasar ya?. Corresponde esa época á la del genial Serafí Pitarra, en Barcelona, y hemos progresado: ¿comprendeis á Maragall, á Carner, á d'Ors, á Victor Catalá, á Costa, á Gahriel Alomar, á Vura..., trabajando, puliendo, con el catalán de un saltataulells?"

I acaba dient

"amable maestro D. Teodoro: no he podido menos de vaciar mi memoria en una inacabable carta. Sí, tengo tristeza porque detrás de lo que leo en LAS PROVINCIAS no se descubre el sol que nos alumbrará. Celebraría saber el concepto que todo esto le merece á Eduardo Chavarri, que no ha dicho nada, y es casi, después de usted, quien más derecho lleva á opinar: sus Cuentos líricos significan un anhelo de aristocratizar nuestra, por lo común, chabacana literatura regional (...) Le ruego que me disculpe si no firmo con mi nombre; me he prometido no tenerlo en valenciano hasta que mi Levante aliente dentro de mí. ~~xxx~~ Entonces me ~~exenzézen~~ escudará uno que sea un símbolo."

No cal fer un esforç per a adonar-se que el pseudònim que li hauria agradat ja era pres: Xènius. Aquest pintoresc García Sanchiz, futur autor d'El humo del país (1939), seguia amb atenció, pel que es veu, el que s'esdevenia a Barcelona, i devia ~~amb~~ cobejar el prestigi d'Ors. Ja un any abans, a punt de marxar a Madrid, havia escrit a Llorente demanant-li que convencés Frederic Domènech, propietari de "Las Provincias", a fi que li acceptés --i li pagués bé-- una secció de cròniques ~~de~~ de la capital d'Espanya: "sería una sección que yo titularía "Glosario"; una sección como la que hace mi amigo Xenius en La Veu de Catalunya." El 1908 García ja es devia veure fet un Ors valencià dictant regles contra la incultura local i vessant a consignes el pensament de tota una generació la qual, no cal dir-ho, ni existia ni podia existir al País Valencià. I hauria volgut fer-ho en un català perfecte, nou doctrinca, travessat de llums i llamps d'imatges aptes per a donar impuls a "la misión de Levante en el siglo XX, exaltar la raza latina".

Que aquestes coses potser tenien algun seguidor al País Valencià ho testimonia, si és que no es tracta d'una o altra forma d'engany, un paràgraf que García Sanchiz escriuria el novembre del mateix any 1908, a Llorente: "Un grupo de jovenes paisanos me envía... un digamos mensaje, ofreciéndome la jefaturax de un partido levantista, por llamarlo de algún modo."

És clar, d'alguna manera ~~xx~~ se n'hauria de dir. Però el senyor García Sanchiz no escriuria una sola ratlla en català, ni seria un Xènius a escala local, ni res.

"Las Provincias" del 23 de setembre publica, sota el títol La lengua valenciana una carta de Llorente a Bernat, datada a Museros el 22. ~~xxx~~ L'escrit serà posteriorment reproduït al Cuento (nº 12, 24 octubre). D'ell són ~~xxx~~ els paràgrafs següents:

"Alega V. que el grupo valencianista del Cuento del Dumenche no trata de prescindir de aquella ortografía (la valenciana) para sustituirla por la valenciana (sic: vol dir castellana) (declaración que me place), que aspira a tener una ortografía nuestra, lógica, moderna, acordada por una Acadxemia, cuya presidencia me brinda. Que la ~~extingafúxx~~ ortografía sea nuestra, me parece bien; pero esa nox la hemos de buscar, ya la tenemos. Sólo falta unificarla en algunos puntos, pocos, en que dudan y varían nuestros modernos escritores. Hacer lógica la ortografía, es poco práctico. Algunos lo pretenden en todas las lenguas; nuestro Gimeno Agius²³⁴, hombre de mucho mérito, intentó de reciente esta empresa, respecto al idioma castellano, pero ninguno de estos reformadores ha tenido éxito. La última condición que Vds. piden para la reforma ortográfica, es que sea moderna, y esto es lo que más me alarma, porque esa modernidad supone alterar lo que es tradicional, castizo y genuino, lo que es propiamente valenciano.

No veo, pues, que estén las cosas en ~~razá~~ sazón para el acuerdo previo, sin el cual ~~xx~~ ya dije a V. que me parecía obra inútil la formación de la Academia de la lengua valenciana.

Y me lo confirma una indicación de V. relativa, no ya a la ortografía, sino a cosas más importantes, como es el léxico de nuestro idioma."

Després de defensar el seu ús del mot falaguer, Llorente segueix:

"Hay que advertir que donde peor se habla el valenciano es en Valencia (...) Aunque tratáxemos de modernizar la lengua, des-

cartando todos sus arcaísmos, no sería buen criterio tomar por norma el habla ~~xxxxxxxx~~ corrompidísima de la capital. En los pueblos, y sobre todo en las comarcas más alejadas de ella, se conserva mejor el idioma."

"Cincuenta años vengo trabajando por hacer del valenciano un idioma culto, flexible, elegante, propio para expresar las inspiraciones más exquisitas de la poesía, y de formar parte de la literatura universal. Creo que cuando así escribo, me entienden mis paisanos, aquellos, por lo menos, que tienen un principio de ilustración y algo de sentido estético. Si no me comprenden los completamente ruquerols, que no me comprendan. Para esos, están los romances de ciego."

No cal ~~de~~ subratllar els criteris polítics, socials que palesen els darrers mots llorentins. Sí, potser, la força que el vell poeta encara manté per a sostenir les seues posicions i la seua habilitat dialèctica, i periodística, per a arraconar Bernat, d'un cop de ~~la~~ ploma, amb els ruquerols. Per a Llorente, veritablement, la situació devia resultar "alarmant". Si el valencianisme, amb tota la seua perenne feblesa, havia patit ja alguns trencaments i escissions d'importància, l'aparició, ara, d'allò que semblava un nou front, obertament populista i possiblement lligat a corrents polítics "peril·losos", era una dada capaç de treure de polleguera el vell patriarca, acostumat a marcar els límits de l'acció dels valencianisme, ~~zizazxasxazxengxzzss~~. Ara semblaven plenament justificats els versos de Rafael Maria Liern: ~~xxxxxxxx~~ "(¡Valiente pico de oro! / Nox se muerde la lengua don Teodoro)".²⁴

El "seu" diari publica, el 24 de setembre, sota el títol De valencianismo, l'article d'Alomar denunciat per Mustieles. El text, traduït, és encapçalat amb una nota aclaratòria que diu incloure'l "por relacionarse con la cuestión que aquí, se debate acerca de la lengua valenciana".

Alomar entra en matèria a partir del llibre de López-Chavarri Cuentos líricos, que el mateix autor li ha enviat. Diu

"El lenguaje valenciano hasta hoy (porque este libro podría muy bien señalar el comienzo de una época nueva) era una habla compartida entre el lirismo floralesco de Lo Rat Penat y la grosería burlesca de los sainetes".

Igual ~~havia~~ s'havia esdevingut abans al Principat i a les Illes, però el problema, ~~xxx~~ ^{a Mallorca}, havia ja desaparegut ja que l'evolució de la Renaixença ~~xxx~~

"han ido aristocratizando el lenguaje y lo han incorporado de lleno a la integración léxica de Cataluña, convirtiéndolo simplemente en catalán. La variedad específica mallorquina se ha generalizado en lengua catalana, como era natural siguiendo su ascensión y dignificación.X

Queda aún, como resto vergonzoso de una época ya pasada del todo entre nosotros, aquella absurda denominación de lengua lemosina, aplicada al catalán; y digo que queda, porque ahora la usan los valencianos para designar su lengua. Amigo Chavarri, ¿no podríais levantar el grito contra esa impropiedad? y no vale ciertamente para abolirla la manía de sustituirla, llamándola de "lengua" valenciana, con verdadera ignorancia de la naturaleza de los dialectos, y con un afán mal disimulado de no querer llamarse léxicamente catalanes."

..."El libro de Chavarri, claro está, es todavía un mero propósito en cuanto a la definitiva prosa valenciana. Lo ~~xxx~~ es ya en el título, en el que se une el sustantivo cuento, bien castellano, con el calificativo liric (...) Es además, mero propósito, por la materia de la inspiración, reducida una vez más a la descripción "indigenista" de las costumbres populares".

I Alomar acaba el seu article amb els mots següents:

"El libro de Chavarri es un paso hacia la seriedad de la prosa valenciana; pero es preciso que el autor nos dé ahora otro libro patricio, un libro que no tenga rastro de literatura de plebeyos, ni esa cosa para mi particularmente tan odiada: el "regionalismo".

Aquesta entrada d'Alomar en la brega degué resultar incomprensible per a bona part dels lectors de "Las Provincias". Per a un comprador assidu d'"El Poble Català", la impressió seria ben distinta. Era una projecció, damunt un cas concret, de les posicions d'Alomar sobre literatura, llengua i de necessitat de planteig d'una política cultural sòlida i ben fonamentada. Una bona expressió d'aquestes posicions és la sèrie d'articles titulada Sobre el nacionalisme artístic ²⁵ que Alomar havia publicat el 1907 al mateix ~~diari~~ ²⁶ ~~periòdic~~ ~~barceloní~~ ²⁶ ~~barceloní~~. Antoni-Lluç Ferrer ha sintetitzat les idees bàsiques de la sèrie

en uns punts que són ~~en~~, al capdavant, un programa d'acció a dirigir per la burgesia catalana de cara a fer que el panorama cultural nacional trenqués amb el passat i mirés el present i el futur segons els models de les nacions europees avançades. Els punts són: "a) la ciutat com a centre d'irradiació exercida mitjançant una élite cultural; b) ~~substitució~~ substitució de la tradició vuitcentista per les noves descobertes europees; c) renovació de les institucions, com és el cas dels Jocs Florals, i d) habilitació d'una llengua culta d'acord amb l'envergadura de l'operació."

Les enormes diferències existents entre el desenvolupament de la consciència nacional entre el Principat --i, en certa manera, les Illes-- i el País Valencià produïa en l'àmbit de l'activitat cultural, i específicament en la literària, unes descompensacions brutals, que calia anar minvant, amb uns criteris clars que hingué no podia veure ben definits en la postura --en les postures-- de la intelligentzia valenciana.

A València, mentre, la polèmica continuava. El 26 de setembre Morales i Sanmartín publica a "Las Provincas" l'article En defensa propia on ataca a Garcia Sanchiz per la carta anteriorment reproduïda. Ell mateix, diu, pretén

"ya ahí está Cadireta d'or que la prueba (...) ir puliendo, ennobleciendo el valenciano actual (...) Este propósito (...) lo manifieste (...) en carta particular a (...) Llorente, antes de iniciarse la consabido polémica; y este es el propósito de Bernat y el de todos los colaboradores de su obra, expuesto en el artículo con el cual se presentó al público El Cuento del Dumenche titulado Lo qu'es proposem. (...) Otra afirmación de Amigo ha ofendido mi corazón de hombre y de valenciano: el tono despectivo con que trata á uno de nuestros mejores y más inspirados poetas, á Sanmartín y Aguirre."

Si Amigo (Garcia Sanchiz) llegia les obres de Sanmartín

"vería en sus poesías una forma irreprochable, clásica, verdaderamente clásica, y un fondo delicado y exquisito: perfección de fondo y forma, á la cual han llegado muy pocos poetas, exceptuando á Llorente y á Querol que le sobrepasaron."

Acaba celebrant l'entrada d'Amigo en "el campo regional valentino" perquè "puede que regenere nuestro decaído idioma con el lilial y glauco modernismo al que rinde tan entusiasta culto."

"Que la poesía este, hace algunos años, lastimosamente decaída en nuestros Juegos Florales, es verdad, y no debe negarse; pero (...) prosperan en esos certámenes del renaiximent, de que es órgano Lo Rat Penat, los estudios históricos."

Era un comentari més a afegir a la polèmica, però, en realitat, cal considerar-lo inútil, perquè no era això el que es discutia.

Un nou personatge entra, però, en el debat, ~~XXXXXX~~ Faustí Barberà i Martí (València 1850 - 1924), des del setmanari "Terra Valenciana", publicació del Centre Regionalista, apareguda per primera vegada el 21 de juny d'aquell any. L'article del doctor Barberà fou reproduït a "Las Provincias" de l'1 d'octubre, traduït. El metge i polític valencià ~~XXXX~~ hi aplaudia els punts de vista de Llorente. Defensava la necessitat de reconstruir l'idioma, denunciant els barbarismes i adoptant un ~~XXX~~ lèxic escaient per a les necessitats de la vida actual. Proposa, donada la urgència de la qüestió, la convocatòria d'un congrés per a juliol de l'any ~~X~~ pròxim, per a valencians i no valencians interessats en las qüestions de la llengua pròpia. Del congrés en podria sortir una ortografia convinguda per tots i potser també la constitució d'una Acadèmia, al cap de la qual s'hauria de col·locar Llorente.

Dos dies ~~XXXXXX~~ després de la inclusió de l'article de Barberà a "Las Provincias", Llorente escrivia a Garcia Sanchiz, de Museros ²⁹ estant, sobre la seua polèmica amb B. Morales. Parlant de Sanmartín i Aguirre diu, ben explícitament:

"Fue un poeta ramplón y cursi (esto para inter nos). Yo no lo he incluido en este tomito que le envío". El "tomito" era la ja citada antologia Poetes valencians contemporanis.

El mateix dia tres d'octubre publicava "Las Provincias" una carta de Garcia Sanchiz a Morales i Sanmartín, desdenyosa i hàbil, d'enfant terrible. La carta, datada a Madrid, 27 de setembre, expressa la seua burla de les preferències literàries de Morales per Sanmartín i Aguirre. ~~XXXXXX~~ Don Frederic es declara d'una altra època ("yo no tengo la culpa de haber nacido treinta años después que V.") i afirma que no es poden entendre. Es declara modernista, si "el culto al modernismo significa el horror á ciertas y determinadas... literaturas".

El dia quatre, apareix al mateix diari un article d'Eduardus (Eduard López-Chavarri) titulat Contra "Lo Rat Penat" y en pró de "Lo Rat Penat", que duia el subtítol VaUençianismo lírico. Ortografía lírica y

otros lirismos. Reconeixent que Llorente, Alomar i Garcia Sanchiz volen "dignificar el habla", afirma que per a això només hi ha un mitjà, el que han trobat

"los grandes escritores de nuestro tiempo Verdaguer, Costa Llovera, Maragall, Apeles Mestres, Rusiñol, Carner, D'Ors, etc. Y este medio es... reconstruir el alma, rehacer la conciencia de raza. Limitar todo afán de renovación espiritual a una disquisición de ortografía plebeya, supone crasísima ignorancia. El habla es cosa tan viviente como el más vivo y organizado de los seres. Lo Rat Penat olvidó esto... y otras muchas cosas más; por ello escucha censuras que le ha dirigido el señor Bernat, y justo es reconocer que este escritor apuntó bien al hacer ciertas afirmaciones señalando la desorientación de esta Sociedad."

Dóna la raó a Llorente pel que fa al paper del Rat, mantenedor de l'"espíritu valenciano". Ara, el Rat no s'hauria de reduir a "decidir si hemos de ~~xxx~~ escribir gich o jic". La literatura ratpenatesca

"no ha sabido crear más que un diletantismo! no ha sabido formar una conciencia valenciana. La vida literaria de nuestra tierra (como en general ocurre en casi toda nuestra vida artística) sufre como un vergonzoso vicio solitario que impide toda fecundidad de arte. Aquí todos resultan admirables entusiastas de la literatura del país... si les regalan los libros; todos aman con delirio la pintura... si les dan los cuadros gratis. Conven-gamos en que esto es un estado de "gorronería" monstruoso, revelador de nuestra enorme pobreza de espíritu. Pues contra todo eso debía reaccionar Lo Rat Penat; ahí estaba su misión. Debía crear ese calor de espíritu que tanta falta nos hace, e imitar lo que hizo Barcelona. Allí, empezando por el Ateneo, se creó la conciencia de amor a la patria (...) y surgió una poesía, un teatro, una novela, un arte ~~xxx~~ musical esplendorosa, que en nada se parece a esos platonismos híbridos de por acá."

Contrasta després Eduardus les activitats dels centres culturals valencians amb les dels de Barcelona, les conferències absurdes amb la representació pública de la Ifigènia ~~atènica~~ "divinamente traducida por Maragall".³⁰ Lo Rat Penat a penes fa res. Els darrers Jocs Florals han estat

"el último grado de aletargamiento y decadencia á que ~~podría~~ podía llegar el espíritu valenciano. Allí, el alma de nuestra

tierra, quiso ser expresada por discurso castellano, en ~~xxx~~ donde de brillaba toda la vacuidad del cortesano periodismo; allí se vio galardonada una poesía pensada ~~xxxx~~ y escrita en castellano, aunque presentase ligerísimo disfraz de valenciana apariencia."

D'altra banda, també

"el "aplech" que ha reunido el Sr. Bernat se encuentra (en su mayor parte) dentro de aquellos cánones que inspiraron los versos de referencia. Se trata de narraciones castellanas, con disfraz valenciano, y ¡qué disfraz!, como hace observar nuestro Llorente."

Nous protagonistes s'intercalen al debat. El dia cinc d'octubre, en un article titulat Sobre regionalismo. Poetas e historiadores, de Juan de Antaño (Teodor Llorente i Falcó), que no entra directament a la polèmica lingüística, el fill de don Teodor mostra confiança envers Lo Rat Penat i la seua obra de redreçament cultural del País i insinua l'existència d'un canvi d'orientació, de primacia en la direcció del moviment, dels poetes als historiadors.

El dia sis, al mateix diari, és un escolapi, el pare Joan Tomàs (Castell de Castells 1874 - 1936) qui s'adreça a Garcia Sanchiz per tal d'advertir-li que

"estamós al borde de un abismo, si su vocación y la de otros se deciden por la carrera que usted dice va a emprender. Hay que hablar con claridad. Ir más allá de lo hecho por Llorente en el camino de las letras ~~xxx~~ valencianas, es un suicidio nacional y literario y un desacato a nuestros padres. Cuatro siglos de unión íntima que han llegado casi a fundir, por lo menos en Valencia, el espíritu catalán y castellano, en todos los sentidos, creo que supone algún progreso".

"Cuando los valencianos todos tenemos un órgano tan perfecto de expresión, como el manejado por V. hasta ahora, y entendido por medio mundo, ¿no le parece que constituye un crimen abandonarlo...?.

El pare Tomàs aconsella a Garcia Sanchiz de treballar per la unitat d'Espanya. Ara bé, si considera un bé

"el fraccionamiento de las lenguas y el regionalismo exagerado, sacrificando su provecho y la inteligencia general de los españoles a un poco de colorido local (...) sea V. valencianista y sueñe con el porvenir de la raza latina, pero yo seguiré ~~xxxxxxx~~ considerando como un mal desde el regionalismo exagerado de Pare- da en alguna novela, hasta el de los catalanes, ~~xx~~ rayano casi en

en el separatismo, y pensaré en el fraccionamiento total de dicha raza. ¿No le parece a V. que fue una imperfección de nuestros padres el que perdieran el latín para dar origen a los ~~romances~~ actuales? (...) Quien esto escribe ha sido un admirador de la literatura catalana, pero que hoy casi va dejando de serlo al ver como intenta ésta olvidar las cosas buenas que tenía Cataluña sólo por ser castellanas."

Potser no cal fer cap comentari de l'extremisme del pare Tomàs, però sí que valdrà la pena d'assenyalar, d'una banda, la perennitat de certs "raonaments" i falsos judicis, bàsicament ideològics, i, de l'altra, el fet que fos ~~precisament~~ precisament un capellà, valencià, el primer a mantenir, al llarg de tota la controvèrsia, aquesta posició ultracastellanista i un xic manicomial.

El dia 7 d'octubre "Las Provincias" reproduceix la segona part de l'article d'E. López-Chavarri Valencianismo lúrico..., que comença amb l'afirmació que Lo Rat Penat es deixa influir

"por castellana invasión. Y al decir "castellano" ~~me~~ entiéndase, no el pueblo de la poesía romántica y de las Comunidades, sino el aparato oficial de burocracia y politiquero y caciquismo. En virtud de la nefasta influencia centralista y burocrática, hemos visto andar en el espíritu de la Sociedad (...) poesías que no son valencianas (...) y hemos visto festejos que no tenían el menor ambiente de la tierra".

Carrega després contra Bernat i els qui proposen la castellanització de l'idioma. I, encara, contra "los floralescos (al parecer defendidos por el señor Barberá), (...) que pretenden el absurdo de formar un lenguaje "desde fuera hacia adentro".

Aquests cauen, per a López-Chavarri, en "lo cursi y en lo falsamente arcaico". Perquè, segueix "la existencia del lenguaje se forma de dentro á fuera" i "la lengua es la resultante de una vida humana total."

Es llança després a descriure les bel·leses del futur, quan, sota la direcció de Lo Rat Penat, els valencians facen allò que ell els encomana:

~~XXXXXXXXXXXX~~

"¡Elevad los corazones! Sacudid vuestros zapatos y separad de vosotros la pequeñez, el polvillo de lo ridículo, de lo insincero, de la pendería cursi... ¡y que un Renacimiento de cariño y de nobleza sea la floración espléndida del glorioso roble plantado por nuestro gran Teodoro Llorente!"

En la clàssica divisió de Nietzsche, López Chavarri seria l'apol·lini i el dionisiac seria F. Garcia Sanchez, de qui "Las Provincias" de l'onze d'octubre publica un article titulat Vayamos al pueblo³¹ (datat a Madrid IX, 908), amb l'advertència del diari: "Venimos publicando con retraso los artículos de esta controversia, por no permitir otra cosa las muchas atenciones del periódico."

L'escrit de F.G.S., líric i inconsistent, assegura que la tasca de renaixement ha d'adreçar-se, si vol tenir èxit, al poble. Posa com a exemple la ~~seua~~ seua pròpia activitat de conferenciant, a la Universidad Popular madrilenya, i l'atenció que hi aconseguix entre els obrers, parlant-los de temes importants. Cita d'Annunzio a bastament, en la ~~seua~~ seua actitud política, ~~xxxxxxx~~ model de forma d'adreçar-se al poble.

El ~~dia~~ dia 16, el repetit diari publica una carta de B. Morales a F. Garcia (datada a Xèrica, 6 octubre), en què la polèmica esdevé purament personal, però que resumeix la qüestió amb una certa ~~claritat~~ claredat: no hi ha teatre, novel·la, lírica ni res. Apareix una revista popular que tracta de ~~despertar~~ "despertar el alma valenciana (...) yendo de lo sencillo a lo complicado, paulatinamente. Encarna en el pueblo, parece tener asegurada la vida material" i, ràpidament, li surten al pas alguns "gozquecillos disfrazados de genios" que haurien tingut l'obligació d'ajudar a l'empresa per comptes d'atacar-la.

Mentre les opinions s'encreuen així, apareix un nou contendent, Josep Nebot i Pérez (Vila-real 1853 - València 1914), del qual, per la part que prendrà a partir d'ara en la contesa, potser cal fer unes breus anotacions ~~bio-bibliogràfiques~~ bio-bibliogràfiques,³² ~~de~~ de detalls no ~~citats~~ citats a les fonts habituals. Sembla que fou vocal de ~~l'Eronella~~ l'Eronella,³³ efímera "escissió" de Lo Rat Penat. Ocupà nombrosos càrrecs en aquesta darrera entitat, durant vint anys, fins a ser vice-president segon el curs 1907-1908. Sortí de la Junta de Govern, però, el 1908, en el canvi d'orientació i de persones ~~citats~~ citat ~~abans~~ abans. A l'"Almanaque de Las Provincias" publicà articles gramaticals; ~~Algo sobre~~ Algo sobre ~~ortografía valenciana~~ ortografía valenciana (1897, p. 281), Algo sobre fonología valenciana (1899, 197) i, el més conegut Quousque tandem?... A los escritores valencianos (1887, 217) que és un resum de les seues posicions.

La primera intervenció de Nebot a la polèmica aparegué a "El Cuento del Dumenche" (nº 11, 17 octubre 1908) sota el títol Una carta interessant (datada 10 d'octubre). És una rèplica a una afirmació de Llorente: la de la unitat de la llengua. Nebot en protesta, amb les seues inamenes pseudoteories filològiques que volen demostrar la separació, àdhuc ortogràfica, del valencià i del català, a partir del segle XV. ~~XXXXXXXXXX~~

L'adjectiu "interessant" ~~XXXXXXXXXXXXXX~~ encapçalant la reproducció de la carta, mostra bé la posició de Bernat en la qüestió de les preteses dues llengües.

D'altra part, "Las Provincias" del 24 d'octubre publica una carta de Garcia Sanchiz (datada a Madrid, 19 oct.) adreçada al pare Tomàs. Don Frederic confessa no tenir davant l'article de l'escolapi i, a més a més, s'excusa de no poder-hi "contestar con absoluta franqueza: mi particular situación, digamos, y sin pedantería, situación política, me lo impiden." Es reserva la resposta. Sols es refereix amb certa extensió a rebatre allò d'escriure en valencià per a donar "colorido" a les narracions de la terra, ja que, diu, la qüestió és tota una altra, no exclusivament literària.

El 31 d'octubre, sota el títol Valencianismo... postal, Eduardus respon, a "Las Provincias", a diversos lectors que li han escrit sobre el debat. La no publicació d'aquestes cartes ens priva d'extreure d'aquest fet sinó el signe d'una certa ebullició, més o menys àmplia, d'un cert interès a nivell de "lector" --no d'escriptors-- per les importants qüestions que es debaten.

Un altre signe pot ser el fet que entre les condicions de participació en el primer Concurs de contes ~~del~~ d'"El Cuento del Dumenche" (primer anunci, nº 13 de la revista, 31 octubre 1908) figura la que especifica que ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ els contes concursants siguen "escrits en prosa y en valensià popular o lliterari". D'altra part, aquest número de la publicació correspon a Fátima, ~~de~~ ^{28 14} Vicent Blasco Ibáñez que ha estat, a efectes d'aquesta aparició, "arreglá al valensià lliterari del llemosí en que fon publicá en 1884". No manca d'interès potser polític la inclusió d'un ~~unaxx~~ narració de Blasco (sense demanar-ne permís a l'autor) en una col·lecció dirigida per l'autor de Casiquisme roig. Bernat es permet, encara, de tractar ~~la~~ ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ d'"insigne" la seua antiga "víctima".

Tot excusant-se pel retard a publicar els articles que té pendents sobre la polèmica, "Las Provincias" del 9 de novembre publica, sota el títol Literatura regional. La lengua valenciana la traducció d'una part de la resposta de López-Chavarri a Gabriel Alomar, ja apareguda a "El Poble Català".

Chavarri hi dóna les diferències dialectals com a producte de la vida. I s'esforça a mantenir-ne la vigència:

"Si las flores y las frutas de nuestros huertos tienen algo de típico, no veo por qué razón no ha de ocurrir lo mismo con el habla. Tengo por cosa de poca eficacia lo de "darle órdenes al lenguaje". Esno nos ~~hñ~~ llevaría derechamente a la Academia a ~~zaz~~ la "Retórica y Poética", iy ya tenemos entonces el idioma cristalizado, inmovilizado, convertido en seca flor de herbario!"

Amb què Chavarri, que en els seus escrits anteriors semblava tenir una visió una mica clara del problema pendent, s'esmuny ara cap als "lirismes" que criticava, amb arguments no gens originals. Molta més transcendència havia de tenir la intervenció, a precís de Faustí Barberà, del més important lingüista català del moment: mossèn Antoni Maria Alcover, en un article aparegut al número corresponent a setembre-octubre de 1908 del seu "Boletí del Diccionari de la Llengua Catalana" (des d'ara: Boletí).

La notícia és considerada a "Las Provincias" del 16 de novembre, amb una extensa ressenya, en castellà, de l'article.

Mossèn Alcover hi desaconsellava la formació d'una Acadèmia Valenciana i la convocatòria d'un congrés, com proposava Barberà. Als valencians els calen estudis filològics, que filòlegs experts recorren el País, fent recerques. Però, on són aquests filòlegs? Ell no els coneix, ni sap que existesquen. El que caldria és que la diputació de València, com ha fet adés la de Barcelona, pensionés estudiants per a aprendre filologia romànica a Alemanya. No es pot fer, de moment, una ortografia valenciana definitiva, sense haver acabat l'estudi de la llengua viva i de l'antiga.

Mentre, s'han d'anar treient els castellanismes ortogràfics, tornant a l'ortografia dels clàssics i reduint-la a sistema, per a ús provi-sional.

Perfectament es pot lligar els termes generals de la polèmica amb amb un breu paràgraf del discurs de Llorente a Eix (15 novembre) durant la celebració del centenari del comte de Lumieres. Hi diu, dins el to oníric que revesteix tot el parlament: "... aún conservábamos (...) como elemento principal el dulce idioma que con afectuosos calificativos llamamos materno, y Lo Rat Penat de aquellos tiempos había logrado el triunfo de que no pareciesen composiciones de Academia y Ateneo las que premiaban en los Juegos Florales; que penetrase en ellas el alma popular, que llevasen cultura, arte y poesía a las buenas gentes que hablan y hablarán siempre el idioma que hablaron sus padres, sin que este cultivo de nuestra lengua regional significase hostilidad ni desvío hacia el glorioso idioma nacional, por nosotros igualmente querido, ni mucho menos nos la pretensión absurda de restringir su uso, cada día más indispensable."

Aquest discurs, entre altres previsibles amabilitats, va provocar una carta de Miquel Duran i Tortajada, datada a València el 17 de novembre del 1908, que diu exactament:

"Sabi Mestre: Temps fa que volia endressarvos algunes ratlles, fi-
 ➔ del testimoni d'admiració y respecte, que un humil enamorat de la nostra literatura, eleva al seu més alt y excels cultivador. Y may ab tanta oportunitat com ara, en que la vostra fecunda musa canta un himne de germandat vora les daurades platges de alacantines y la vostra veu encoratjadora exalta en aquelles terres l'esperit de la rassa y l'amor per la nostra llengua, aqueixa hermosa parla que ha-
 veu dignificat ab vostres cants.

He llegit ab entusiasme d'admirador y satisfacció d'identificat la valenta defensaz que heu fet de la depuració y refinament de la nostra llengua en les vostres magnífiques cartes de Las Provincias (...) Jo, en nom de la joventut valencianista de dintre y fora del "Rat-Penat" vos salude y felicite coralment".

El número 17 del Cuento reproduiria el poema Valencia y Alacant de Llorente, escrit com a col·laboració a l'homenatge al comte de Lumieres: Abans, però, s'han produït les respostes de Lluís Bernat a Llorente i a Nebot, aparegudes a "El Cuento del Dumenche" (nº 16, 21 novembre).

La primera afirma que Bernat

"No tenia en esta amistosa polémica (...) altra finalitat que la de promoure la reunió, la formació d'una Acadèmia o Asambleja d'escriptors regionals (...) Y vosté (Llorente), l'autoritat que yo respecte sobre tots en este asunt, diu (...) 'No veo pues que esten las cosas en sazón para el acuerdo previo [...]', Vosté respetable mestre opina així; yo crec lo mateix. Ham arribat a un acort, de lo cual me felisite sincerament; pero, ¡per Deu! respetable y respetat mestre, que ningú acuse d'escriure patois, valensiá incult y ~~xxx~~ valensiá bárbaro (!!) a tots aquells als que se nega lo qu'als mestres demanen ~~xxx~~ com a modestos discípuls."

I segueix després, amb una especial atenció a disparar contra Llorente,

per bé que ell no siga el personatge indirectament anomenat:

"... y he pasat per una bona tristesa: la de que un bñn señor, sense mèrits ni autoritat ninguna, haixca parlat ~~xxxpxtx~~ despectivament, molt despectivament, en Las Provincias, de Sanmartín y Aguirre, de Bernat y Baldoví y de Eduardo Escalante, compaños tots de D. Teodoro Llorente."

No cal dir que el pobfec don Teodor no tenia cap interès a ~~xx~~ veure's involucrat en aquesta "companyia".

La resposta a Nebot, en el mateix número del Cuento és més clara i més descarada:

"Estic tan conforme, tan identificat en la seua hermanax y lleal carta, que la meua contestació a ella seria reproduir-la y firmarla. Sí, amic Nebot, té vosté raó per dalt del cap: la llengua valensiana no es ni deu ser la catalana; es mes, yo crec que no ho será, en cara que en aixó s'empnen més de quatre valensianistes que parlen desdeñosament del valensiá incult y ells, pera escriure la nostra llengua, se pösen davant una Gramática y un Dicsionari Catalabs (!!). Diu vosté molt bé: no cal calfarse el cap per a uniformar la ortografia valensiana i en que mos s'en envien una de Manresa o de Gratallops estém ~~xxxxxx~~ arreglats.

Pues bé, amic Nebot, ahí tiraba yo, (y wacha per descuberta,) quant li demanaba al mestre Llorente una ortografía ~~xxxxxx~~ nostra, NOSTRA, ~~xxxx~~ NOSTRA. Perque yo estic conforme en fuchir de la Castellana; pero may pera anar á morir a la Catalana. Si fer literatura regional es escriure com en el Principat y copiar a Rusiñol, per eixemple, quede la gloria d'aixó, qu'oldria a traisió, pera 'l que la vullga.

Vaig a acabar estes ralles, amic Nebot, en una súplica: la ~~xxx~~ de que mos ilustre en este asunt. Vosté té mèrits, treballs, estudis espesials fets sobrexx la cuestió."

"Las Provincias" del 29 de novembre dona la segoja part, traduïda al castellà, de ~~xxx~~ l'article citat de mossèn Alcover, on el canonge proporcionax una sèrie de consells ortogràfics als valencians, per als moments contemporanis, fins que es produeca l'aparició d'uns estudis seriosos sobre la~~xxxxxx~~ qüestió.

Potser cal ressenyar que el mateix número del diari reproduïx ~~xxx~~ uns amables comentaris ~~xxxxxx~~ d'Eduardus a l'opuscle d'Eduard Martínez Ferrando Solidaridad y regionalismo (València 1908, impremta Boira).³⁶

El senyor Nebot no podia deixar de sentir-se al.ludit pels comentaris de mossèn Alcover sobre la manca de filòlegs valencians. Ell n'era un!

"Las Provincias" del nou de desembre publica un escrit de Nebot en polemitza amb el lingüista mallorquí, sobre detalls concrets dels consells ortogràfics que Alcover havia donat. El caràcter absurd de la situació (Nebot versus Alcover) és tan notori que no cal detallar-lo.

Són moment d'eleccions, i ~~xxxxxx~~ aquest fet, afegit a l'acostumat retard amb què "Las Provincias" donava els escrits de la polèmica, deixa un buit fins el 27 de desembre, en què apareix un escrit de Francesc Badenes i

Dalmau (Alberic 1859 - 1917) titulat Sobre ortografia valenciana, amb l'advertència que apareix amb retard. Gadenes, tot disculpant Lo Rat Penat dels greuges que li han estat llançats i ~~in~~ inculpant, de ~~pass~~ passada, els escriptors valencians per no haver donat suport a l'entitat, troba ràpidament la solució del problema, platònica i lúcida alhora: cal que Lo Rat Penat demane l'ensenyament del vernacle a les escoles, amb què --diu-- la qüestió de l'ortografia serà resolta. Nà dubta que tanta obligació té l'entitat de demanar-ho com els poders públics de concedir-ho. Per altra part, si els crítics no parlen ~~x~~ més dels poetes ratpenatistes (ell n'era un, en bona part) és ~~per~~ perquè són maliciosos, o perquè estan equivocats. Aquests poetes tenen el seu mèrit, que sols per aquest silenci orb dels crítics resta amagat.

Entre les adhesions que va rebre Llorente té particular importància la de ~~de~~ Gaetà Huguet i Breu³³ (Castelló de la Plana 1848 - 1926)

en carta datada a Castelló de la Plana el 29 de desembre, on diu:

"Me semblen molt interessants los articles que pertanyents à ortografia valenciana sovint sont (sic) publicats à les Provincias. ¿Aplegarém à palmes benehir? ¿Hi ha filolechs à la nostra terra que coneguen les llengües mares y les franceses ó italianes germanes; que hagen fet un estudi consensut dels nostres clàssichs y del parlar dels nostres pobles hon l'influencia castellana no sia sentida? Ho en dubte. Si no tenim aquests elements caldrans crearlos, començant modestament (no, per cert establint una ~~Acad~~ Academia, que farie riure) sinó un "Directori d'estudis valencians" ab extenses ramificacions per tota la nostra terra (...) No sé si aplegarien à les seves mans uns articles qu'escrits en valencià, anys arrere publicuí en la revista de Castelló Ayer y hoy referents à aquest tema y en quins defensave aquesta opinió meua; empero com en la nostra terra manque ambient, los valencianistes estem sempre damnats à caminar de ~~xx~~ "cul al marge".³⁸

La resposta de Llorente a Huguet, si existí, no ha estat publicada. Però va cobrant importància la intervenció d'Alcover. "Las Provincias" del 30 de desembre reproduïx la primera part d'una nova ~~in~~ participació seua a la polèmica, titulada Ortografia valenciana. Los sonidos prepalatales fricativos sordo (x) y sonoro (j, ge, gi,) en valenciano

Nebot havia dit, amb la ignorància brutal que el caracteritzava, que mossèn Alcover l'errava en els seus consells ortogràfics perquè devia tenir un coneixement del valencià a base de lectures o de corresponsals. Alcover li explica, sense gaire detalls, que ha fet dos successius viatges d'estudi pel territori valencià. L'un, d'abril a maig del 1901; l'altre, en els mateixos mesos del 1902.³⁹

La segona part de l'article ("Las Provincias" 2 gener 1909) rebut, punt per punt, els arguments de Nebot pel que fa a la pronúncia valenciana. I, de ~~més~~ més a més, fa notar les contradiccions existents entre el que diu ara i el que deia als seus Apuntes para una Gramática Valenciana popular (València 1894)

La resposta de Nebot apareix el 28 de gener, al diari citat. Si fa goxa enrrera, en veure que mossèn Alcover ha estudiat el problema. Encara discuteix alguns detalls, basant-se en la possibilitat que el canonge mallorquí, en les seues recerques, potser no haurà interpretat correctament algunes pronúncies valencianes.

Alcover, però, hi torna, amb la contundència que el caracteritzava, a "Las Provincias" del onze de febrer (escrit datat a Barcelona el 4 del mateix mes), amb explicacions tècniques. El 15 (Barcelobaa, 6), desfent altres afirmacions de Nebot falsament demostrades a partir de les gramàtiques clàssiques del Principat (Milà i Fontanals, Bofarull, Blanch i Cortada, Sardissa).

Segueix encara Alcover ("Las Provincias" 19 de febrer; Barceloba, 8) per adduïr, a favor ~~xxx~~^{del}, una experiència seua tot just realitzada sobre valencians de diverses comarques residents a la capital del Principat. Contra el que podríem pensar, bé que la disputa haja anat prenent un caràcter massa "tècnic", i que s'hagen quedat muts polemistes anteriors, la problemàtica que s'hi dilucidava continuava interessant el públic culte del País. "Las Provincias" del 21 de febrer reproduïx un escrit de Josep Albi Romany (= Romaní) enviat des de Xàbia on, al costat d'una mostra d'amor fervent per la llengua del País i una ~~xxxxxxx~~ proposta de ~~xxxx~~ l'obligatorietat del seu ensenyament a les escoles, s'hi rebutja algunes opinions de Nebot i, ben encertadament al meu parer, ~~xxx~~ dues d'Alcover. La polèmica, però, sembla que s'esmorteeix. El darrer escrit, per ara, apareix al diari fundat per Llorente (23 febrer) i correspon a ~~8~~ Nebot, el qual ~~hi~~ s'hi defensa, sense arguments però amb dolor, de certes acusacions d'Alcover. Ell, Nebot, no havia pogut viatjar pel País a cercar dades fidedignes sobre qüestions lingüístiques perquè els seus pares no eren rics! i perquè, a més a més, !era casat!.

Té interès, tanmateix, el fet que, al mateix ~~xxxxx~~ diari del qual Llorente era director honorari, aparegués, al capdavant de l'escrit de Nebot, un paràgraf suficientment ~~xx~~ explicatori sobre el rerafons del problema no-debatut:

"En resum, ¿qué es lo que pretende el Sr. Alcover? ¿Que los valencianos escribamos en catalán? Pues eso precisamente es lo que no quiero, y conmigo la mayoría de mis paisanos; porque creemos que para no escribir en valenciano sencillo y corriente, asequible a los que más necesidad tienen de ilustrarse, no vale la pena de dejar por el catalán el castellano, que ~~xxxxx~~ nos es más fácil y más conocido a todos, lectores y escritores. Lo único que le suplico encarecidamente (a Alcover) es que no sigamos personalizando, para ~~xxxxx~~ evitarme una inmodesta exhibición, que temo sea mal interpretada por algunos."

És, en definitiva, una defensa abrandada de la indigència mental sota parracs pretesament pòpulistes; ~~xxxxxxx~~ un "atac" injustificat contra Alcover, tan poc "uniformista" i una demostració de cinisme penós. Quina "inmodesta exhibición" anava a fer, ja, Nebot?

Mentrestant, els primitius sostenidors de la disputa han signat una mena de treva aparent. El moment considerat ~~adecu~~ adequat fou el concurs de contes convocat pel Cuento. Per a l'apat en honor dels escriptors premiats (Josep Maria Esteve i Victòria, Pere Bonet i Alcantarilla), s'organitzà un sopar, la presidència del qual s'oferí a Don Teodor. Ell ~~ixxxxxx~~ va acceptar-la ("El Cuento del Dumenche", nº 28, 13 febrer 1909). La ressenya de l'acte és igualment afectuosa a "Las Provincias" (21 febrer) i al Cuento (nº 30, 27 febrer). La festa se celebrà el 20. ~~Elzxxxxx~~

La revista de Bernat en deia: ~~olvidades~~

"El disapte quedaren ~~olvidades~~ certes llichendes qu'els desocupats inventaren, en les que se feen constar certes desidensies entre el grup format per els que colaboren en "El Cuento del Dumenche" y atres respetables entitats valensianes (...). Ni existiren ni han existit chamay diferensies entre Lo Rat X Penat y EL CUENTO DEL DUMENCHE, porque (...) anem encaminats al mateix x fi, a fer renaixer nostra dolsa llengua (...) Habia que resoldre un gran problema (...) Fer llechir en valensiá al poble, a eixe monstre que tot ho pot, y que hasta entonses no ho habia fet per la sensilla raó de que no ho habia tingut."

~~ixxxxx~~

I més endavant diu, sobre aquesta idea:

"¿hi habia algú que la volguera ~~xxxx~~ portar al ~~xxxxxx~~ terreno?... Sí, ú n'ixqué d'entre tots; (...) Lluís Bernat."

Don Teodor, en acabar-se el sopar, va abraçar alhora Leopold Trèner, ~~xx~~ president de Lo Rat Penat aleshores, i Lluís Bernat. Acceptà també de ~~xxxx~~ col.laborar a "El Cuento del Dumenche", cosa que, lògicament, no féu mai.

Amb tot això sembla que el debat s'haja acabat. El mateix mossèn Alcover, en un article titulat Una polèmica amb En Joseph Nebot de València ("Bolletí del diccionari de la llengua catalana", t. IV (nº 10, agost-setembre 1909), pp. 322 i ss.), ~~dóna~~ explica com Nebot, en el seu article a "Las Provincias" (vegeu supra) ~~insistia~~ "insistia en sos punts de vista, defogint de contestar les nostres raons i demanantnos que dexássem anar la polèmica per por de cansar la gent. Per donarli ~~g~~ gust la suspenguérem."

En uns altres termes, però, el problema es mantenia. El 17 d'abril de 1909⁴⁰ Nebot envià a Llorente l'original del seu Tratado de ortografía valenciana clásica, tot demanant-li que el llegís i que, si l'aprojava, vulgués fer-ho per escrit, a fi que el text d'aprovació encapçalés l'edició de l'estudi. El resultat d'aquesta demanda és el preàmbul llorentí que figura a l'edició (València, 1910)⁴¹ del llibre de Nebot, text que el vell poeta recomana per la importància i oportunitat del tema i la competència de l'autor. Reconeix l'anarquia ortogràfica que regna encara entre els escriptors valencians, salvant tanmateix Lo Rat Penat. Potser, diu, l'opuscle de Nebot, "uno de los poquísimos gramáticos que hoy tiene nuestro querido idioma", donarà lloc a l'establiment d'un codi ortogràfic fixat. Llorente mostra com ~~ix~~ "los más de los escritores valencianos del día" ~~xxx~~ protesten "del nombre de catalán aplicado a nuestro idioma", al contrari del~~x~~ que han fet els mallorquins. Nebot és un dels que protesten: "proclama nuestra independencia lingüística, y califica de tan grave herejía el catalanizar el valenciano, como el castellanizarlo."

Don Teodor no vol entrar a examinar la qüestió "que exigiria largo estudio". Els millors poetes valencians ("de los pocos prosistas que tenemos no hay que hablar") han fet concessions a l'ortografia catalana. Clar és que Nebot no les admet. El seu llibre, producte de "muchas y acertadas investigaciones, repasando minuciosamente los autores antiguos, que no siempre pueden servir de autoridad, porque en aquel tiempo no llegó a fijarse bien la manera de escribir nuestra lengua, y estudiando con igual cuidado su parte fonética", ~~asxjzdxprovarzquezllorentiortografiatanz~~ ~~azxzanazixlaziilenguazquezrepresenta)znaxzenanxrazxaxxunaxxaxbzixznax~~ ~~tanx~~ ~~xx~~ creu Llorente que "pudiera servir para algo muy importante; pudiera ser la base para llegar á establecer de una manera oficial (relativamente oficial) la ortografía valenciana."

* Aquesta missió recau sobre Lo Rat Penat, per ell mateix o consti-

En un cert sentit, la controvèrsia es reiniciaria el 1912, ja mort Llorente, i protagonitzada, crec que exclusivament, per Alcover i Nebot, a partir de les crítiques del primer al Tratado de ortografía valenciana clásica del segon. Això, però, constitueix per a mi matèria d'un altre estudi.

NOTES D'INTERPRETACIÓ

Com he dit al principi, una de les característiques més notables d'aquest debat és el fet que hom hi pot trobar, explícits o implícits, acusats, silenciats o simplement suggerits, una gran quantitat de problemes que són, al capdavant, tots els que afecten el País Valencià, quant a comunitat inclosa en una minoria nacional. Aquests problemes s'hi troben eludits d'una o altra manera tal i com es donen en la realitat social, històrica. És a dir: encr euats .

La llengua catalana i el seu futur a les terres valencianes és, podríem dir que com a excusa, el motiu que inicia la controvèrsia. El que era una crítica ortogràfica (a "El Cuento del Domingo") passarà a ser una discussió sobre la supervivència de l'idioma: causes i culpables del seu reculament davant el castellà, i mesures a adoptar per tal d'aturar i sobreposar-se al retrocés. Després (Alcover versus Nebot) hom torna a les disquisicions més o menys filològiques mentre que les qüestions ~~que~~ ~~menar~~ de política cultural tornen a desaparèixer de l'escena.

Potser serà útil de definir les diverses posicions ^{del opinant} davant la llengua, ~~de les~~ ^{elles} ~~opinants~~, per tal com ~~aquestes posicions~~ ~~xxxxxxx~~ ~~xxxxxxx~~, gairebé amb les mateixes delimitacions per grups o persones, podran ser operatives per a tots els altres aspectes en presència confessada o inconfessada. Hi ha, primerament, la posició ~~xxxxxxx~~ que cal personalitzar en Llorente, exemple perfecte de conservadorisme lingüístic que té, a més a més, el "mèrit" d'enllaçar, ^{per} ~~xxx~~ la seva postura, i no casualment, ni per pura biografia, amb la visió vacil·lant i en certa forma claudicant del nucli "culte" de la Renaixença local. És per això, i per la preeminència social i literària de Llorente --després en parlarem-- que certes característiques de la seua visió del problema apareixeran repetides, carregades amb ~~xxx~~ totes les seues terribles limitacions, en els representats d'altres posicions ^{que podrien} ~~xxxxxxx~~ semblar ~~xxxxxxx~~ diametralment oposades a la del Vell patriarca. Aristocratisme cultural, confiança gairebé absoluta en l'ortografia de la Renaixença, defensa malgrat tot de Lo Rat Penat, identificació quasi automàtica literatura "valenciana"-poesia, fidelitat al principi de la unitat de l'idioma, anomenat, encara, llemosí, etc. , són trets d'aquesta visió.

~~xxxxxxx~~ ~~xxxxxxx~~ ~~xxxxxxx~~ com es podria creure ~~xxxxxxx~~ la de l'escolapi Joan Tomàs, espanyolista clàssic que assimila immediatament un

De la qual no s'allunya tant ~~xxxxxxx~~ ~~xxxxxxx~~

interès "excessiu" per l'idioma al "perill" separatista net i pelat. Per al capellà, dur ~~ex~~ l'ús literari del català més ~~ex~~ enllà del que representa l'obra poètica de Llorente, és pràcticament un delictes contra la unitat d'Espanya.

Lluís Bernat i Morales i Sanmartín són representants d'una molt ~~ampla~~ àmplia posició que pot ser designada com a populista. ~~El~~ Cal veure-hi, en principi, un nou tipus d'autor a la recerca de públic, amb tendència al comercialisme, ~~productor~~ d'una literatura sovint ~~ex~~ d'ambient social o polític, ~~fa~~ fàcilment enllaçable ~~amb~~ amb Blasco i Llombart, d'una banda, i ^{de l'altra} amb la germació d'autors teatrals baratíssims que ha fabricat el país. La franca "separació" idiomàtica respecte al Principat és una característica fonamental de la tendència.

Participa d'aquesta característica ^{la posició de} Josep Nebot que és, d'altra ~~banda~~ banda, ratpenater il·lustre i ~~ex~~ gramàtic indecorós. Amic de Llorente i ~~justi~~ ~~ex~~, com a "teòric", justificador de les brutalitats idiomàtiques del populisme més aberrant, fins al punt de proposar ~~ex~~ la creació de ~~diverses~~ gramàtiques distintes per a cada classe social, cosa en la qual ve a enllaçar amb el Llombart ~~d~~ del pròleg a la tercera edició del diccionari de Josep Escrig. ⁴² Nebot és una mena de quintessència de ~~tots els~~ prejudicis generals.

Una particular importància simptomàtica té la posició formada per López-Chavarri i Garcia Sanchiz, ~~ex~~ recialles ~~ex~~ de l'esquifit modernisme literari local. ~~ex~~ Subjectivisme és potser l'apel·latiu ~~que~~ que més s'hi emmotlla. ~~Davant~~ Davant la llengua, a López-Chavarri se li critica les ~~ex~~ "recaigudes" en el dialectalisme. Garcia Sanchiz no serà mai un autor en català, ⁴³ encara que durant la polèmica bé deixa veure un projecte d'adequació al català literari aleshores en efervescència a Barcelona. Participen ~~ex~~ de l'aristocratism lingüístic llorentí.

Hi ha, finalment, una posició de fronteres una mica dubtoses, en la ~~ex~~ qual podríem encabir Mustieles, ~~ex~~ Miquel Duran, Barberà, Albi i, a grans trets, M. Thous. L'activitat ~~ex~~ política dels tres primers, el contacte quotidià amb el Principat de Duran i Mustieles, ~~ex~~ l'article de Thous i la seua posterior activitat com a director de "La Correspondencia de Valencia" ~~ex~~ durant l'etapa valencianista del diari, ens permeten de donar a aquesta tendència unes característiques d'acostament lingüístic ~~en~~ ~~la~~ ~~allò~~ ~~"accessori"~~ ~~de~~ ~~la~~ ~~llengua~~ ~~mm)~~ a les ^{proposats} ~~ex~~ del Principat. ~~ex~~ És aquesta posició la que millor pot i vol comprendre la funció social --i política--

del català en aquells moments, la necessitat d'habilitació d'un idioma culte sense encarcaraments, ~~xxxxx~~ capaç de ser entès per les grans masses del país. Mustieles demana a Llorente una secció en català a "Las Provincias", Albi parla de la necessitat d'ensenyament escolar de l'idioma, etc. Cal advertir que aquest grup, tot i ser el més conscient de la qüestió nacional plantejada al País Valencià, és un reflex, en les seues febleses i mancances, de l'escàs pes del nacionalisme local. Si hi ha algun punt en què aquesta característica es fa més palesa és en l'exagerat respecte per Llorente, tan clar en Mustieles i Duran, i present, d'altra banda, en la totalitat de les persones que intervenen en la disputa. Sols Bernat deixa sospitar, en algun moment, alguna mena de segona intenció, en adreçar-se ~~xxxx~~ al vell periodista conservador. L'apoteosi final ("sopar del Cuento") amb quadre plàstic d'abraçades afegeix noves qualitats pictòriques al valencianisme del moment.

A tall d'anècdota puc dir que un ~~xxxx~~ coneix un pobre individu que es va ~~prentzatz~~ prendre el treball de subratllar, als tres volums de l'epistolari llorentí, totes les frases elogioses per a don Teodor. Feina inútil. En primer lloc, perquè és sospitosos que aquest repertori no en continga cap d'injuriosa, i bé podem imaginar que Llorente en rebria. Potser ell no les guardava, potser el seu fill "Teodorito" no les va voler incloure. És igual, no cap dubte que, sense quantificar els elogis, es pot ben dir que a don Teodor totes li ponien. ~~Exxxxxxx~~ I no debades: la seua preeminència social, política, periodística i literària ho exigia.

~~Exxxxxxx~~ És tanmateix significatiu que, quant a "patriarca" del valencianisme, del vell valencianisme, la joventut polititzada en un sentit nacionalista no hi veïés el responsable de tantes coses. A posteriori, trobaríem molt més enraonat que algú repetís, des d'ací, aquelles ~~ff~~ frases anònimes, però en cert sentit col·lectives, de la revista "L'Avenç" en l'article El regionalisme d'en Mañó ⁴⁴(2a època, V, 15/31 -VII-1893, citat per Eduard VALENTÍ: El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos, Barcelona 1973, Ariel) : "El regionalisme d'en Mañó és d'igual tessitura qu'el regionalisme del respectable senyor Llorente, qu'el del soporífer Sr. Campion, i qu'el de l'antiquat Sr. Brañas. Tot aquest regionalisme cimentat sobre el reialme espanyol no va en llog; és un divertiment".

Si comparàvem aquesta afirmació tan clara amb el vergonyós espectacle que sense oposició de ningú constituí el coronament de Llorente en l'Exposició Regional del 1909 ⁴⁵(14 de novembre) que esdevingué, per obra del poeta, en

homenatge a l'exercit ~~xxkx~~ colonial espanyol que combatia a l'Àfrica, hi veurien tota la minsa entitat del valencianisme polític del ~~xxxxxx~~ moment, en el qual, per exemple, Mustieles i Duran tenien alguna ~~xxi~~ cosa a dir.

Si algun dia existeix una bona biografia de Llorente que ~~xxxxxx~~ prenga en consideració la importantíssima faceta política del personatge, aquestes coses es veuran molt més clarament. I apareixerà, ja explicat, el Llorente que es refusa a participar en el moviment ~~xx~~ local de Solidaritat, el dels silencis ~~xxxxxxxxxx~~ interessats, el prologuista de Vebàt i còmplice de la seua negativa a acceptar la unitat lingüística --i no sols lingüística-- dels Països Catalans, i l'autor del Mal ensomni.

En una situació més normal, la posició Mustieles, Duran i Cia. hauria ~~xxxxxx xxxxx~~ arrossegat, inevitablement, la de López-Chavarri i Garcia Sanchiz i hauria aprofitat la de Bernat i tot el que Bernat, escriptor en català, ~~xxxxxxxxxx~~ director d'un setmanari prou difós, en català, significava....

Hi mancava tot, és clar, o pràcticament tot.

~~xxxxxx~~ És ací que cobren tota la ~~xxxx~~ seua importància els ~~xxxx~~ consells, crítiques i incitacions provinents del Principat i de les Illes. Tot el moviment noucentista, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, les tasques lexicogràfiques del Diccionari fundat per mossèn Alcover; tot això serà vist, des del País Valencià, no com a invitacions per a treballar en tasques comunes, sinó com a models a imitar des del pitjor dels particularismes, i sense cap possibilitat de fer ~~xxxx~~ que les imitacions s'acosten, ni de bon tros, a la qualitat dels models. El desig de tenir un "Institut" passarà ~~per~~, quan s'acabarà de parlar d'"Acadèmia" a la creació del Centre de Cultura Valenciana, malalt des dels ~~xx~~ seus inicis, la comprensió de la necessitat d'una normalització ~~lingüística~~ ~~condurà~~ conduirà, pels propis mecanismes socials, a l'especial importància que assoliren els treballs del pare Lluís Fullana. El doctor Barberà proposarà la celebració d'un ~~xxgré~~ congrés valencià de la llengua, etc.

Es pot dir, doncs, que si bé existia una consciència de les necessitats ~~del~~ del moment, quant a fixació de normes i creació d'institucions, aquesta consciència no donarà ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ formacions estables ni efectives, per tal com el poder de decisió era ~~del~~ social --de classe social dirigent-- i aquesta s'escapava totalment als desigs del migrat moviment valencianista.

Al costat de la consciència d'aquestes necessitats hi ha la comprensió, més o menys completa, de la falta d'un públic lector i d'una activitat literària normal. Nombroses frases de la polèmica en són indicatiu. Que cal impulsar una narrativa que trenque el cercle migrat en què la ~~r~~ Renaixença --lítica en català, erudició en castellà-- ha tancat l'activitat dels escriptors locals, és un desig generalitzat. Això, però, no fou aconseguit. I, de fet, es ~~va~~ va mantenir la divisió ja vella entre poesia pretesament culta (de públic restringit) i ~~narrativa~~ literatura (narrativa, teatre, poesia, premsa populista), de públic més nombrós. Aquesta línia, per notius que escapaven a la voluntat dels propis autors, trigaria a trencar-se. Conduiria, a ja ara, a la concentració del català, ~~quasi~~ ~~exclusivament~~ al País Valencià, quasi exclusivament, en lírica i erudició, i ~~havia~~ el ~~creixent~~ creixement voluminós de la literatura "popular" en castellà, amb la desaparició pràcticament total de la seva correspondència en vernacle.

NOTES

- ¹ Sobre la problemàtica política del moviment valencianista en els anys de la polèmica, cal veure CUCÓ, Alfons: El valencianisme polític. 1874-1936 (València 1971, col. Garbí) especialment pp. 79 i ss.
- ² Sobre la situació de la cultura catalana al País Valencià en aquells moments, FUSTER, Joan: Antologia de la poesia valenciana (Barcelona 1956, Selecta) pp. 38-50; id.: Literatura catalana contemporània (Barcelona 1971, Curial); SANCHIS GUARNER, Manuel: Renaixença al País Valencià (València 1968, col. Tres i Quatre) pp. 69-83; ALMELA I VIVES, Francesc: La literatura en Valencia durante la primera mitad del siglo XX a "Levante", 2 gener 1951.
- ³ La primera etapa de "El Cuento del Dumenche", en què fou dirigit per Bernat abastà del 9 d'agost del ~~1909~~ 1908 al 24 de juliol del 1909, amb 51 números, setmanals. Detall d'autors i obres a "Almanaque de Las Provincias" 1909 pp. 365-366 i id. 1910 p. 314.
- ⁴ Els repertoris biogràfics de l'època no contenen notícies sobre aquest personatge que degué nàixer ~~entre~~ entre el 1870 i el 1875. Les enciclopèdies posteriors ~~l'inclouen~~ l'inclouen però sense resoldre'n massa els detalls ~~biogràfics~~ *cronològics*.
- ⁵ "El Cuento del Dumenche" incloïa, encapçalant la novel·la o obra de teatre de cada número, unes notícies autobiogràfiques i autocríiques, sovint humorístiques o ingènues, de l'autor de la setmana. ^{les novel·les} De Bernat n'apareixen en ~~la primera~~ Señor Juez de Guardia (16 gener 1909) i Locura d'amor (nº 16 de la segona època, 19 abril 1914).
- ⁶ Aquesta referència, que prové de la ~~primera~~ ^{primera notícia} citada a la nota anterior, hauria estat útil per a escatir l'any de naixement de Bernat. Un repàs dels resums ~~anuals~~ anuals de l'activitat teatral a la ciutat

hi havia poetes en català al País Valencià, quan als barcelonins només els "sonaven" els noms de ~~Llorenç i del~~ l'etern Llorente i del "malaguanyat" Querol.

15 ELL, III, c. 1174

16 Els Jocs Florals de Lo Rat-Penat del 1908 produïren, a banda la baixa qualitat de les poesies, un gfeu escàndol de caràcter polític, per causa del discurs del mantenidor (José Francos Rodríguez), d'un centralisme menyspreador, que provocà protestes de "Terra Valenciana", "La Veu de Catalunya" i altres periòdics. Això motivà l'eixida, com a president, de Josep Ruíz de Lihory, i ~~en~~ l'entrada de Leopold Trénor i Palavicino. En el certamen havia obtingut la Flor Natural Josep Maria Zapater i Rodríguez, amb el poema A Valencia ab motiu de sa heroica conducta en l'alsament del any 1808 y defensa de la ciutat ("Almanaque de Las Provincias" 1909, pp. 97-100). Sembla que el nomenament de mantenidor havia estat fraudulent i hom acusava el Rat d'haver caigut en mans de la política de partit (Lo Rat Penat. Vida nueva a "La Voz de Valencia" 8 octubre 1908).

17 Aquesta era, ~~naturalment~~ naturalment, l'opinió de Llorente. El seu amic Jeroni Forteza ^{i Valenti} (Masó 1846 - Màlaga 1923), en fer la ressenya de Poetes valencians contemporanis ("La Voz de Valencia", 9 octubre 1908) ~~en~~ lloava la virginitat literària dels poetes valencians davant la "prostitución en que han caído la literatura y la poesía castellana."

18 FUSTER, Joan: Antologia de la poesia valenciana, p. 45.

19 Sobre l'esquifida assistència valenciana al congrés: Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona 1908). Encara el 13 de setembre de 1906 (ELL, III, c. 1032) Llorente escrivia a Roc Chabàs: "El amigo Massó me escribe preguntándome su pienso ir al Congreso de la lengua catalana. Yo no sé si en Valencia se ha pensado algo de esto, y si "Lo Rat Penat" ha tomado alguna iniciativa. Me parece que la representación valenciana no debería faltar. Y ningún representante sería más autorizado que V. tratándose de trabajos lingüísticos. Yo quizás me animara a ir si fuese V." En definitiva Llorente hi hagué d'anar gairebé a soles. Era un dels presidents honoraris de l'assemblea científica.

versió catalana de Joan Maragall, s'estrenà el 1898 als Jardins del Laberint d'Horta, a Barcelona. ~~Substancialment traduït~~
~~XXXX~~ L'estrena fou un ~~gran~~ èxit de política cultural, de cara a l'alta burgesia del Principat. Vege's sobre això Joan FUSTER: Literatura catalana contemporània, p. 26.

31 En relació a aquest article i l'efervescència d'escrits a "Las Provincias", vege's ELL, III, c. 1117

32 ~~XXXXXX~~ Antoni Me ALCOVER: Portret per una bibliografia
bibliografia filològica de la llengua catalana (Ciutat de Mallorca 1915), LXVII, LXVIII. Antoni GRIERA: Bibliografia lingüística catalana (Barcelona 1947) no afegeix res. Una crítica a les posicions "científiques" de Nebot a M. Sanchis Guarnier: La llengua dels valencians (2a edició molt augmentada, València 1960), pp. 34-38. En la 3a (1967) i 4a (1972) edicions, sense variacions, pel que fa al que ens interessa ara.

33 Sobre aquesta entitat, vege's: "Almanaque de Las Provincias" 1889, 180; Alfons ~~XXXX~~ CUCÓ: El valencianisme polític, 19 i 43; Josep NAVARRRO CABANES: Prensa Valenciana (València 1928), 80. La coincidència en aquells anys de dos Josep Nebot, membres de Lo Rat Penat, em fa dubtar que J. Nebot i Pérez fos, amb seguretat, membre de L'Oronella, fet que tindria una petita importància pel que fa a la seua primera actitud davant Lo Rat Penat i ~~dx~~ davant els dos grups en "lluïta" polaritzats per Llombart i Llorente.

34 Vege's Vicent BLASCO IBÁÑEZ: Narracions valencianes (València 1967, Garbí) introducció d'Alfons Cucó, pp. 5, 13-14 i 37-60.

35 Es refereix a l'anada a Halle de Pere Barnils, Antoni Griera i Manuel Montoliu. El Bolletí en dona nombroses notícies. ~~V.D.~~

un home de conbat 94

en resumen, que es el que en el día se gasta, y que respecto a nuestra literatura ocuparía un lugar análogo al del andalúz en la castellana".

43 Una biografia popular (Vicent AÑON MARCO: 101 hijos ilustres del Reino Valenciano, València 1973, p. 92) el fa autor d'una obra, potser una narració, titulada Terra eixuta, que jo no sé, ara, localitzar. Tanmateix, aquesta pedra no fa panzer paret.

44 Citat per Eduard VALENTÍ: El primer modernismo catalán y sus fundamentos ideológicos (Barcelona 1973, Ariel), p. 174

45 Noticias completas de l'actes, tretes de la premsa del moment, a Ramon ANDREU GONZALBEZ: El árbol y sus frutos (València 1936, tipografia Moderna) pp. 141-147, especialment,